

Pałac Michała Jana Borchy w Warklanach: dekoracje malarskie, zbiory artystyczne i naukowe*

Jolanta POLANOWSKA

Instytut Sztuki, Polska Akademia Nauk

<https://orcid.org/0000-0002-4913-4144>

ABSTRAKT Artykuł jest opracowaniem inicjatyw artystycznych Michała Jana Borchy (1753–1821) związanych z wyposażeniem pałacu w Warklanach, w świetle jego kontaktów z warszawskimi artystami i związków z mecenatem artystycznym króla Stanisława Augusta. Powstał na podstawie rękopisów z Archiwum Borchów z Warklan, przekazanego przez potomków do Ossolineum.

SŁOWA-KLUCZE Michał Jan Borch, pałac Borchów w Warszawie, pałac Borchów w Warklanach, Vincenzo de Mazotti, Antoni Albertrandi, Jan Chrzyciel Lampi starszy, Frantz Carl graf von Bubna und Littiz, Ignacy Czerpiński (Sierpiński), Świrski, Józef Peszka, Kazimierz Antoszewski, zbiory artystyczne i naukowe

ABSTRACT *The Palace of Michał Jan Borch at Warklany: Pictorial Decoration, Artistic and Scientific Collections.* A study of artistic initiatives undertaken by Michał Jan Borch (1753–1821) in connection with the furnishing of his palace at Warklany in the Polish Livonia, in the light of his contacts with Warsaw artists and links to the artistic patronage of King Stanislaus Augustus, conducted on the basis of manuscripts held in the Borch of Warklany Family Archive deposited by the family's descendants at the Ossoliński National Institute.

KEYWORDS Michał Jan Borch, Borch family palace in Warsaw, Borch family palace at Warklany, amateur architect Vincenzo de Mazotti, Antoni Albertrandi, Johann Baptist Lampi the Elder, Frantz Carl Graf von Bubna und Littiz, Ignacy Czerpiński (Sierpiński), Świrski, Józef Peszka, Kazimierz Antoszewski and his workshop, artistic and scientific collections

MIEJSCOWOŚĆ Warklany (niem. Warkland, łot. Varaklāni) w Inflantach Polskich (ob. Łatgalia na Łotwie) należała do magnackiej rodziny Borchów herbu Trzy Kawki, wywodzącej się z westfalskiego rodu rycerskiego, w wieku XV osiadłego w Inflantach i spolszczonego w XVII stuleciu¹. W Warklanach, w domu Jana Jędrzeja Józefa Borchy (1715–1780) i Luizy Ludwiki z domu von Syberg (1725–1788), 30 czerwca 1753 r. urodził się Michał Jan Alojzy Antoni Borch, hrabia von Lubeschütz und Borchhoff², przysły wojewoda bełski, generał lejtnant wojsk polskich i dyplomata, a zarazem mineralog i przyrodnik, uznany za pioniera geo-biochemii³ (il. 1). Był on poetą i dramatopisarzem, interesował się też sztukami pięknymi – amatorsko uprawiał rysunek i malarstwo. W Warklanach stworzył rezydencję (il. 2), której ogród zainspirował go do napisania poematu *Nadpisy do ogrodu mojego sentymentalnego warklańskiego zamku* (1791), po „politycznej aktualizacji” wydane jako *Jardin sentimental du château du Warkland dans la Comté de Borch, en Russie-Blanche* (Varsovie 1795)⁴. Artykuł o poemacie, zamieszczony na łamach „Biuletynu Historii Sztuki”, stał się impulsem do opublikowania kilku artykułów na temat jego autora⁵. Ukazały się dwa

1 Jan Chrzyciel Lampi starszy, *Portret Michała Jana Borchy*, 1789. Fot. National Bildarchiv Foto Marburg

* Za informacje dziękuję Paniom Terese Korsaka, Dyrektor Varaklāni Novada Muzejs, i Ērice Tālberga z Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde w Rydze, za fotografie – Panu Piotrowi Jamskiemu z Instytutu Sztuki PAN.

1. Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka, Oddział Rękopisów we Lwowie (dalej: LNNB), Zespół 13: Archiwum Borchów z Warklan (dalej: ABW), rkps 2: *Papiery osobiste Michała i Eleonory Borchów* [...], k. 2–5v, genealogia; rkps 84: *Papiery różne dotyczące Jana i Michała Borchów*, k. 120: drzewo genealogiczne od 1241 r. Archiwum Borchów udostępniane jest przez Ossolineum: https://dbs.ossolineum.pl/kzc/view_fond.php.
2. Warklany, archiwum kościelne: *Metrica Baptisatorum Ecclesiae Varclanensis Missions Societatis. Comperata Anno Domini 1742*, k. 123: metryka chrztu; repr. zob. Aija Taimiņa, „Borchiana versus Siciliana – Grāfa Borha Sicilijas celojums un tā reminiscences literatūrā un maksla”, *Mākslas vēsture un teorija. Art History and Theory* 16 (2013), s. 5. Zmarł tamże 10 I 1811 (29 XII 1810). Tytuł hrabiego Świętego Cesarstwa Rzymskiego nadał mu cesarz Józef II (23 IX 1783); zob. LNNB, ABW, rkps 84: *Papiery, różne* [...], k. 102–102v.
3. Jānis Stradiņš, „Michał Jan Borch – polski przyrodnik z XVIII w.”, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 25, nr 3 (1980), s. 485; Jarosław Kurkowski, *Borch (Michael Johann von der Borch-Lubeschütz und Borchhoff) Michał Jan*, dostęp 26 lutego 2025, <https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/82736>.
4. Biblioteka Czartoryskich, Kraków (dalej: BCzart.), rkps 722: *Ad Stanislaum Augustum Regem et ad eius ministros epistulae* [...], k. 939–953; pierwodruk: Jolanta Polanowska, „Ogród w Warklanach – dzieło Michała Jana Borchy i architekta Vincenza de Mazottiego”, *Biuletyn Historii Sztuki* 74, nr 3–4 (2012), s. 586–596 (tamże wykaz wcześniejszej literatury); ead., „Michał Jan Borch and His Residence in Varaklāni. Genesis and Ideological Programme”, *Mākslas vēsture un teorija. Art History and Theory* 16 (2013), s. 18–32. Rękopis w języku francuskim: BCzart., rkps 722: *Ad Stanislaum Augustum Regem et ad eius ministros epistulae* [...], k. 919–938.
5. Jānis Zilgalvis, „Varaklāni – muiža, un tas saimnieki gadsimtu gaitā”, *Mākslas vēsture un teorija. Art History and Theory* 16 (2013), s. 33–36; Teresa Rączka-Jeziorska, „Na granicy epok? Mapa warklańskiego ogrodu według hrabiego Michała Jana Borchy”, w: *Georomantyzm. Literatura – miejsce – środowisko*, red. Elżbieta Dąbrowicz et al. (Białystok: Wydawnictwo

2 Warklany, pałac, widok od wjazdu, stan z 2017 r. Fot. Piotr Jamski

lotewskie przekłady francuskiej wersji poematu⁶ oraz omówienie jego genezy opracowane przez historyka sztuki Ojarsa Spārītisa⁷. Historyk architektury Jānis Zilgalvis opisał warklańską rezydencję i przy tej okazji postawił pytanie o wpływ środowiska artystycznego

Warszawy, w którym Borch, „będąc na służbie króla, [...] stykał się z wieloma architektami i malarzami zagranicznymi”⁸. Duńska badaczka dziejów religii Ruth Sargent Noyes omówiła fundację kościoła w Warklanach i sprowadzenie relikwii św. Wiktora, poruszyła

Uniwersytetu w Białymstoku, 2015), s. 339–353; ead., *Romantyzm polsko-inflancki. Sylwetki, teksty, archiwa* (Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2017).

6. Michał Jan Borch, *Jardin sentimental du château du Warkland* [...]. Mihals Jans. *Varakļānu pils sentimentālais dārzs, Borhu grāfistē, Baltkrevijā*, tłum. Valda Jēkabsons-Valtere, w: *Kultūrainava: tās saturs, uztvere un transformācijas. Dārzu un parku kultūra Baltijas valstīs un Eiropā* (Rīga: Nacionālais apgāds, 2019), s. 60–75; id., *Jardin sentimental du château de Warkland. Varakļānu pils jūtu dārzs*, tłum. Māris Salējs, Simona Sofija Valke (Rīga: Latvijas Nacionālā biblioteka, 2019); por. Māra Grudule, „Mihala Jana Borha dzejojums «Varakļānu pils jūtu dārzs» (Jardin sentimental du château de Warakland, 1795) apgaismības literatūras kontekstā”, *Baltu filoloģija* 29, nr 1 (2020), s. 63–72, <https://doi.org/10.22364/bf.29.1.04>.

7. Ojārs Spārītis, „Three Sources of Michael Johann von der Borch’s Poem «The Sentimental Park of Varakļāni Palace»”, *Baltic Journal of Art History* 20 (2020), s. 109–144. Jako źródła inspiracji Borcha Spārītis wskazał myśl Jeana-Jacques’a Rousseau, dzieło Christiana Hirschfelda *Theorie der Gartenkunst* (1779–1785) i emblematiczne obrazowanie. Można dodać, że pośrednim źródłem inspiracji były ogrody Warszawy (1774–1784), które Simon Gottlieb Zug opisał w dziele Hirschfelda (t. 5, s. 293–313); zob. Jolanta Polanowska, *Architektura rekreacyjna książąt Młodego Dworu Stanisława Augusta w Warszawie i okolicy, 1764–1784. Funkcje – formy – treści* (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2024).

8. Jānis Zilgalvis, „Architektura dworska Łatgalii od XI do pocz. XX w.”, w: *Kultura polska na Łotwie*, red. Jarosław Sozański, Ryszard Szklennik (Ryga: Ambasada RP w Rydze, 1994), s. 172.

3 Warkłany, pałac, widok z góry, stan obecny. Fot. Varakļānu Novada muzejs

również kwestie artystyczne⁹. Kontakty Borch'a z artystami i zamawiane przez niego dzieła nie zostały w pełni rozpoznane. Na próbę przedstawienia ich roli w powstaniu rezydencji współtworzonej przez Borch'a (ob. Varakļāni Novada Muzejs) pozwoliły rękopisy z Archiwum Borchów z Warkłan, przekazane przez potomków do Ossolineum¹⁰.

W WARSZAWIE I W ITALII: FORMACJA BADACZA I AMATORA SZTUKI

Jan Jędrzej Borch, podkomorzy inflancki, zwolennik stronnictwa politycznego Familii, w 1756 r. gościł w Warkłanach przyszłego króla Stanisława Poniatowskiego¹¹. Po elekcji, jako bliski współpracownik Stanisława Augusta (1767 podkanclerz, 1780 kanclerz wielki koronny), został przez niego uhonorowany medalem „Na uspokojenie kraju” (1770)¹². Także jego syn Michał Jan „znalazł względy u króla”¹³. Młody Inflantczyk

9. Ruth Sargent Noyes, „Count Michał Jan Borch as Patron and Collector: Art Between Italy and Inflanty Voivodeship in the Age of Partition”, *Baltic Journal of Art History* 22 (2021), s. 9–70, <https://doi.org/10.12697/BJAH.2021.22.02>; ead., „Career of «Latvian» Count Michał Jan Borch at the Convergence of the Humanities and Natural Sciences”, *Acta Academiae Artium* 5 (2022), s. 50–60.

10. Tadeusz Lutman, „Archiwum Borchów z Warkłan. Uratowane zbiory”, *Archeion*, t. 6/7 (1930), s. 64–66.

11. *Pamiętniki króla Stanisława Augusta*, red. Władysław Konopczyński, Stanisław Ptaszycki, t. 1, cz. 1 (Warszawa: Nakładem Księgarni W. Jakowickiego, 1915), s. 189–190.

12. Juliusz W. Zacher, *Medal Stanisława Augusta „Na uspokojenie kraju”*, dostęp 30 stycznia 2026, <https://digitalizacja.zamek-krolewski.pl/obiekt-18207-medal-stanislaw-augusta-na-uspokojenie-kraju>.

13. Gustaw Manteuffel, „Nieco z dziejów dawnego księstwa inflanckiego i wybitniejszych postaci tego województwa od XVII do XIX stulecia”, w: *Z okolic Dźwiny. Księga zbiorowa na dochód Czytelni Polskiej w Witebsku* (Witebsk: Zarząd Towarzystwa Dobroczynności, 1912), s. 34.

ukończył Collegium Nobilium w Warszawie, łączące tradycje humanistycznej szkoły pijarskiej i akademii rycerskiej, w którym uczono m.in. rysunku i podstaw wiedzy o architekturze. Jak pisał w programie jej założyciel ks. Stanisław Konarski, „[k]to by sobie życzył inszych metrów do swoich synów, jako to do architektury *civilem et militare*, do rysunku, która zabawa jest godna kawalerów i potrzebna do architektury i podobnych sciencyj [...] osobno z takowymi metrami godzić się ma”¹⁴. „Metrami” młodego Borchy byli nadworny malarz Antoni Albertrandi (1732–1795), *Pictor Regius* zamieszkały w warszawskiej rezydencji Borchów, oraz major Pierre Hennequin, związany ze Szkołą Rycerską, autor *Plan Ichnographique de la Ville de Varsovie Residence des Rois de Pologne. Planta Miasta Warszawy z Przedmieściami 1779*¹⁵. Nauce u obu Michał Jan, jak sam stwierdził, zawdzięczał upodobanie do amatorskiego uprawiania rysunku¹⁶.

W Collegium Nobilium kładziono też nacisk na nauki przyrodnicze, m.in. na podstawy geologii, którą Michał Borch – na prośbę króla – zainteresował się podczas *Grand Tour* (17 V 1774 – 28 XI 1780)¹⁷. Podróżował przez Kraków, Wieliczkę, Szwajcarię (objazd),

Lyon, Turyn i Parmę. Dotarł do Neapolu, skąd wyprawił się, by badać ruiny Paestum; był też na Malcie. Na Sycylii zwiedzał Agrygent, a swoje studia nad minerałami wyspy zwięździł trzema publikacjami¹⁸. W trakcie podróży zabiegał o kontakty z literatami (m.in. Wolterem) i uczonymi¹⁹. Na arystokratycznych dworach spotkał osoby interesujące się przyrodą, sam wydał odę *La principe de l'electricite. Ode [...] pour le séance publique du premier d'Avril de la conversation galante de Monsieur le prince di Campofranco [...]* (Palermo 1777), której każda stronica była w „obwódkach rysunkowych”²⁰. Opublikował szeroko znane książki z własnymi rysunkami: *Lettres sur la Sicile et sur l'Île de Malthe de Monsieur le Comte Borch [...], écrites en 1777, pour servir de supplément au voyage en Sicile et à Malthe de Monsieur Brydonne. Ornées de la carte de l'Etna, de celle de la Sicile ancienne et moderne, avec 27 estampes de ce qu'il y a de plus remarquable en Sicile* (Turyn 1782)²¹ oraz *Lettres sur les Truffes du Piémont 1780* (Mediolan 1780)²². Ze wspomnianymi wyżej trzema książkami o minerałach sportretował go w Rzymie austriacki malarz Ludwig Guttenbrunn (1750–1819)²³. Sam podejmował też próby malarskie – swój pejzaż wysłał

14. Cyt. za Stanisław Konarski, *Ustawy szkolne*, tłum. Wanda Germain, oprac. Jan Czubek (Kraków: M. Arct, 1925), s. 228.

15. LNNB, ABW, rkps 90: *Korespondencja Jana i Ludwika Borchów, głównie listy Michała Borchy z podróży [...]*, k. 358v: list do ojca z 5 XI 1778.

16. LNNB, ABW, rkps 90: *Korespondencja [...]*, k. 325: list do ojca z 28 V 1778; k. 358v: list z 5 XI 1778; k. 397v: list z 12 V 1779.

17. Jarosław Kurkowski, „*Grand Tour* Michała Borchy – życiowe rozterki uczonego arystokraty”, *Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauk* 30, z. 2 (2021), s. 223–268.

18. *Lithographie Sicilienne, ou Catalogue raisonné de toutes les pierres de la Sicile propres à embellir le Cabinet d'un amateur* (Naples: [s.n.], 1777); *Lithologie Sicilienne, Ou Connaissance De La Nature Des Pierres De La Sicile Suivie D'Un Discours Sur La Calcara De Palerme* (Rome: Ches Benoit Francesi, 1778) i *Minéralogie Sicilienne Docimastique et métallurgique, ou description de toutes les eaux minérales de la Sicile* (Turin: Chez les Freres Reycends, 1780).

19. Został przyjęty do dziewiętnastu towarzystw naukowych; zob. Marek Zgórniak, „Il conte Borch diciannove e le Sue «Lettres sur la Sicile» (1782)”, *Zeszyty Naukowe UJ. Studia Italo-Polonica* 5 (1994), s. 183–195.

20. Gustaw Manteuffel, *Cywilizacja, literatura i sztuka w dawnej kolonii zachodniej nad Bałtykiem* (Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1897), s. 97.

21. Były to rysunki widoków, scenek rodzajowych, zabytków, map, powielone w technice akwaforty przez Cristofora Dall'Acqua (1734–1787) i Seconda Giuseppe Pittarelli D'Astiego (zm. 1816). Przekłady i wydania: Taimiņa, „Borchiana versus Siciliana”, s. 15; Kurkowski, „*Grand Tour* Michała Borchy”, s. 225–229, 264–265.

22. Rytował Honoré-Louis Gautier-D'Agoty (1747–1787).

23. Ludwig Guttenbrunn, *Portret Michała Jana Borchy*, olej na desce, 23 × 20 cm, Moskwa, Państwowa Galeria Trietiakowska; repr. zob. Polanowska, „Ogród w Warklanach”, s. 553. Sportretowany w mundurze rotmistrza husarii litewskiej, którego rysunek i opis przysłał mu Albertandi; zob. LNNB, ABW, rkps 90: *Korespondencja [...]*, k. 279v, 325–326, 422v, 470v: listy z 12 VII 1777, 28 V 1778, 20 VI 1779 i 5 VI 1780.

4 Warklany, pałac i biblioteka, stan w latach 60. XIX w. Fot. Varakłanu Novada muzejs

rodzicom²⁴ razem z próbkami minerałów, mającymi stanowić zaczątek planowanych zbiorów²⁵. Korespondował z Antonim Albertrandim, malarzem i poetą²⁶. Po powrocie przekazał królowi swój memoriał o metodzie geofitochemicznej w poszukiwaniu minerałów – *Les recherches des minéraux sous le sol de Pologne* (1780), który jednak trafił do archiwum²⁷. Odtąd Michał Borch zajmował się badaniami przyrody jako osoba prywatna, zabiegał natomiast o urzędy i godności. Jan Chrzyciel

Lampi starszy (1751–1830), bawiący w Warszawie profesor wiedeńskiej akademii sztuk, sportretował go w mundurze generała, z Orderem św. Stanisława, wstęgą Orderu Orła Białego, Krzyżem Maltańskim, piórem i księgą²⁸.

W Warszawie Michał Borch odziedziczył m.in. pałac przy ul. Miodowej (nr hip. 492), nabyty przez ojca i przebudowany w 1779 r. przez Dominika Merliniego²⁹. Zachowane inwentarze³⁰ dokumentują stan tego budynku, a rachunki architektów³¹, artystów

24. LNNB, ABW, rkps 90: *Korespondencja* [...], k. 281: list z 22 VII 1777; obraz bliżej nieznan.

25. Ibid., k. 366: list z 11 XI 1778; k. 410v: list z 14 V 1779.

26. Ibid., k. 396–397: list do malarza z 23 III 1779 z Wiednia.

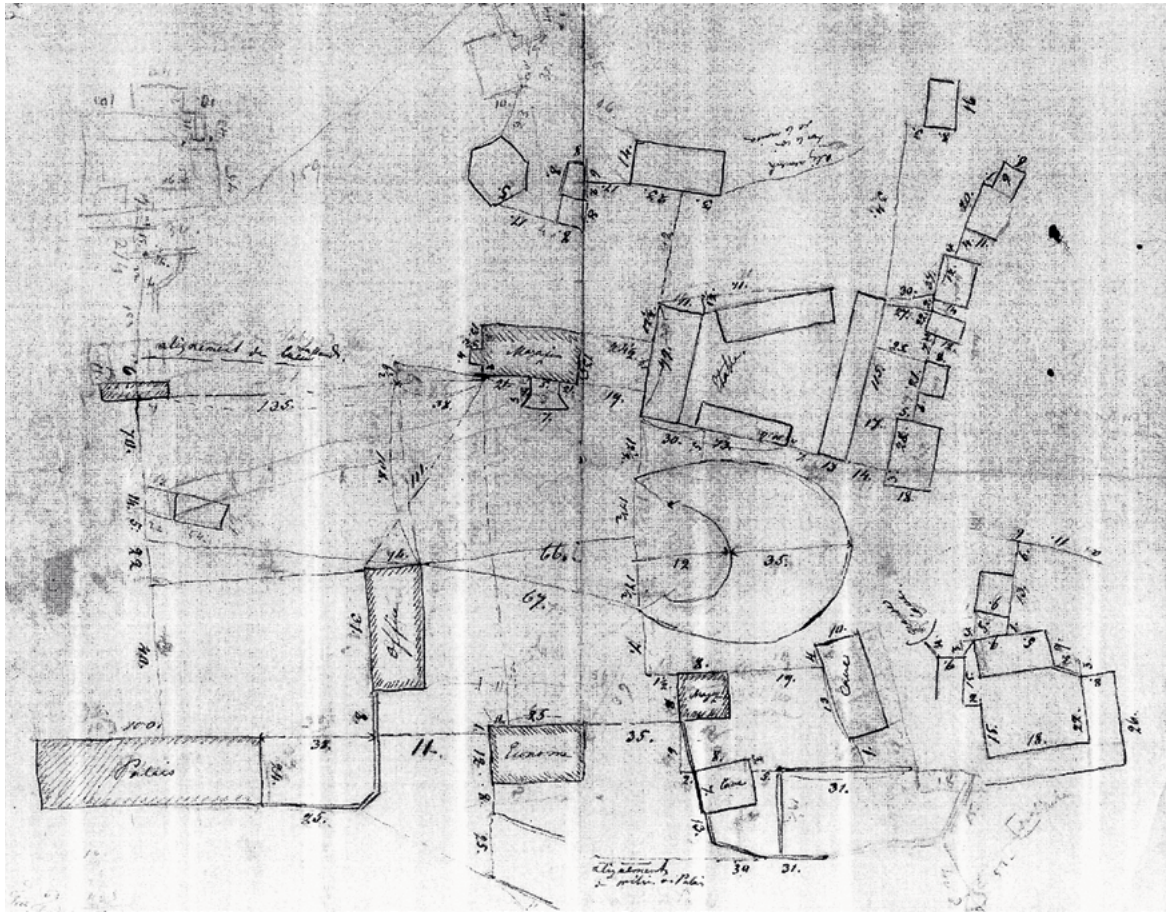
27. BCzart., rkps 655: *Ad Stanislaum Augustum Regem et ad eius ministros epistulae* [...], k. 373–383; Antoni Gawęł, „«Memoriał» Michała Borchy z roku 1780 jako pierwsza w Polsce próba geobiochemicznych poszukiwań kruszcowych”, *Prace Muzeum Ziemi* 8, 1966, s. 31–48.

28. Tożsamość modelu i datowanie portretu potwierdzają dokumenty; zob. LNNB, ABW, rkps 54, *Rachunki* [...] *pałacu w Warszawie*, k. 180: kwit Jana Chrzyciela Lampiego, 11 VII 1789 na # 100; rkps 97: *Korespondencja Michała Borchy* [...], k. 34, k. 39: list z 9 VIII 1789, z obietnicą Lampiego ukończenia portretu w ciągu trzech dni. Repr. portretu zob. Manteuffel, „Nieco z dziejów dawnego księstwa inflanckiego”. Wiadomo, że pod koniec lat 30. ten obecnie zaginiony reprezentacyjny wizerunek znajdował się w prywatnych zbiorach berlińskich jako portret nieznanego mężczyzny. Zob. Bildarchiv Foto Marburg, Foto: unbekannt; Aufn.-Datum: um 1932/1940 Aufnahme-Nr. 65.309 (Vorschaubild), dostęp 10 grudnia 2025, <https://www.bildindex.de/document/obj00002675?part=0&medium=mi00234g14> www.bildindex.de.

29. LNNB, ABW, rkps 84, *Papiery różne* [...], k. 105v. Był to dawny pałac Wodzickich, w 1749 r. nabyty przez Piotra de Riaucoura; ok. 1755 przebudowa Jakuba Fontany; zob. LNNB, ABW, rkps 5: *Papiery majątkowe dotyczące przekazania przez rodziców dóbr*; rkps 28: *Papiery dotyczące warszawskich nieruchomości* [...], k. 13: ekspertyza Dominika Merliniego i Ephraima Schrögera z 18 VII 1779; rkps 54: *Rachunki* [...] k. 39: rachunek E. Schrögera, b.d.

30. LNNB, ABW, rkps 28, k. 1–272: *Akta* [...] *pałacu* [...], m.in. k. 25–32v: inwentarz z 17 IV 1783.

31. LNNB, ABW, rkps 7: *Papiery majątkowe Michała i Józefa Borchów*, k. 101: plik *Receuil des pretensions des Artisans*; rkps 13: *Pełnomocnictwa* [...], plik *Zbiór długów rzemieślnikom* [...], k. 60v; rkps 54: *Rachunki* [...], k. 39, 39v: kwit E. Schrögera, b.d. k. 158, 177–177v, 186;

5 Vincenzo de Mazotti (?), Warkłany, szkic koncepcyjny, ok. 1783. Fot. Zakład Narodowy im. Ossolińskich

i rzemieślników³² – bieżące remonty. Borch nadal utrzymywał kontakty z Antonim Albertrandim, który wykonywał obrazy do Warkłan i powierzył hrabiemu swe kapitały³³. Pałac z mieszkaniami na

wynajem przysparzał kłopotów, dlatego też Borch zabiegał o jego sprzedaż³⁴. W styczniu 1791 r., kiedy król odmówił mu urzędu wojewody inflanckiego, wycofał się z polityki³⁵.

budowniczy Carl Gottlieb Schütz (Szyc, Szytz): rkps 97: *Korespondencja [...]*, k. 77: list, z 1 V 1793, o wysłaniu jego rysunków, k. 86v: list z 29 VI 1793, „należności za Rysunki Pałacowe”, ma określić sam Borch.

32. LNNB, ABW, rkps 7: *Papiery [...]*, k. 101: malarze Lewiński i Lubelski; rkps 13: *Petnomocnictwa [...]*, k. 60v: sztukator Kibitz i malarze Lubelski i Lewiński; rkps 54: *Rachunki [...]*, 1789, k. 121: malarz karet Michał Dybiński; k. 153: malarz Lewiński; k. 193: malarz A. Lubelski; k. 153, 200, 202, 207, 207v, 221, 221v: malarz Jacobus Dombrowski; k. 232: rzeźbiarz Kibitz (może tożsamy ze sztukatorem).

33. LNNB, ABW, rkps 54: *Rachunki [...]*, k. 170: kwit odbioru # 80, z 10 VII 1789; rkps 84: *Papiery [...]*, k. 127v: „Kwit [...] na opłatę [...] kapitału”, b.d., wymieniony w spisie dokumentów.

34. LNNB, ABW, rkps 84: *Papiery [...]*, umowy z murgrabią Karolem Erfortem i lokatorami. W 1793 r. zamierzał sprzedać pałac cesarzowej; wysłał do Petersburga „abrysy i inwentarze pałacowe i ogrodu”; rkps 102: *Korespondencja Michała Borchy. Listy do różnych osób [...]*, k. 177–178. W latach 1785–1794 w pałacu mieszkał ambasador Rosji; budynek zdobyty przez powstańców w trakcie insurekcji kościuszkowskiej; opis zniszczeń, 25 VI 1794: LNNB, ABW, rkps 97, *Korespondencja [...]*, k. 100; rkps 28: *Papiery [...]*, k. 121–123, opis 1796; plik 2, *Sprzedaż [...]*. W 1800 r. kupił go cukiernik Ludwik Nestle.

35. BCzart., rkps 722: *Ad Stanislaum Augustum Regem et ad eius ministros epistulae [...]*, k. 807.

WARKLANY: ZAŁOŻENIE
PAŁACOWO-OGRODOWE

Michał Borch osiadł w swych inflanckich dobrach, gdzie po podziale ojcowskiej schedy otrzymał m.in. klucz warklański³⁶. Związek z Inflantami zacieśniło zawarte 9 lutego 1783 r. małżeństwo z Eleonorą Christiną von Browne (1766–1844), córką George'a Browne'a of Camus, irlandzkiego generała w służbie rosyjskiej, gubernatora Liwonii³⁷. W Warklanach, w których dawny dwór splanowały wojska rosyjskie (1770)³⁸, postanowił stworzyć nową rezydencję (il. 3). Prace prowadził Vincenzo de Mazotti (1756–1798), zaprzyjaźniony architekt amator przybyły z Warszawy³⁹. Borch upamiętnił go wystawioną w pałacowym ogrodzie piramidą z inskrypcją:

PIAE ET AETERNAE MEMORIAE VINCENTIO
DE MAZOTTI PATRIA ROMANO NOBILI

GENERE ET INGENIO NATO REGIS POLONIAE
CONSILIARIO AULICO ET CUBICULARIO ACTUALI,
ARCHISTRUCTORI INSIGNI AEDIBUS SCIENTIISQUE
VARIIS EXCULTO HORTI ET AGRICULTURA
PERITISSIMO SPECTATAE VIRTUTIS VIRO
AMICORUM OPTIMO PLUSQUAM VIGINTI ANNIS
PROBATO AMICITIAE GRATITUDO VENERATI HOC
MONUMENTUM POSUERE IN AGRO ET HORTO QUO
IPSE EX PALUDE FORMAVIT NATUS ROMAE I-MO MAII
MDCCLVI OBIIT XXV MAII MDCCLXXXVIII ANNOS
SEPULTUS WARCLANDIAE⁴⁰.

Architekt, osuszony bagieny teren zwierzyńca, rozplanował tam pałac i budynki gospodarcze⁴¹. Borch kierował zakładaniem ogrodu⁴², który jednak nie był tożsamy z wizją rozległego założenia z wyspami i licznymi pawilonami opisaną w poemacie *Nadpisy do ogrodu mojego sentymentalnego warklańskiego*

36. LNNB, ABW, rkps 6: *Papiery majątkowe Michała i Jana Borchów*, m.in. k. 75: podział majątku w 1785 r.; rkps 7: *Papiery majątkowe Michała i Jana Borchów*.

37. LNNB, ABW, rkps 2: *Papiery [...]*, k. 131–138: kopia aktu ślubnego; rkps 85: *Papiery [...]*, k. 1–256. Z tej okazji „Miasta Rygi Burmistrze, Magistrat, wyższa Gild[i]a Kupiecka [ofiarowali] w podarunku gotowalnię srebrną, całkiem połączaną i Herbem Miasta Rygi oznaczoną [wartą] Trzy Tysiące Talarów Albertowych”; zob. LNNB, ABW, rkps 3: *Materiały [...]*, k. 11–11v.

38. *Szlachta polsko-inflancka wobec przelomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1775*, oprac. Bogusław Dybaś, Paweł A. Jeziorski, Tomasz Wiśniewski (Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Instytut Historii PAN, 2019).

39. Michał Borch pisał o nim: „Vincent Masotti, Chevalier de Malta, Romain d'origine, noble et proche Parent: du celebre Marquis Mafei de Veronne, mon intime Ami”; zob. BCzart., rkps 696: *Ad Stanislaum Augustum Regem et ad eius ministros epistulae [...]*, k. 102; *Atti e Memorie della Societá siciliana per la storia Patria*, Palermo 1873, s. 240; LNNB, ABW, rkps 47: *Księga dochodów i wydatków [...]*, k. 177: wypłata Mazottiemu 19 VIII 1786; rkps 55: *Rachunki dotyczące interesów Michała Borchy*, plik *Rachunki wydatków podróży do Warszawy w 1791 Roku oraz wydatki czynione w Warszawie podczas mojej bytności tamże*, k. 38v, 39v, 41, 41v, 42v, 43, 153 (wypłata 1922 dukatów w złocie spadkobiercom w 1802 r.). Borch spłacał zdeponowane kapitały architekta: rkps 84: *Papiery [...]*, k. 99: „Tiroir. Paquet contenant tous les papiers Rilatifs aux effets et à la Succession de fue M. le Conseilleur de Cour Vincent Mazotti, jusqu'à payement complet de tout à ses suceseurs avec quittance générale de leur Plénipotentiaire”. Interesy Włocha w Warszawie: rkps 100: *Korespondencja [...]*, k. 119.

40. „Świętej i wiecznej pamięci Vincentiemu de Mazotti, urodzonemu w Rzymie, szlacheckiego rodu i charakteru, radcy nadwornemu króla polskiego i sprawującemu urząd szambelanowi, znakomitemu budowniczemu gmachów, wykształconemu w różnych naukach, wielce doświadczonemu w ogrodnictwie i rolnictwie, mężowi godnej podziwu cnoty, najlepszemu z przyjaciół, wypróbowanemu w przyjaźni przez ponad 20 lat, uczciwszy go, postawili ten pomnik jako dowód wdzięczności na polu i w ogrodzie, który sam z bagien ukształtował. Urodzony w Rzymie 1 maja 1756, zmarł 25 maja 1798 roku, pochowany w [dobrach] warklańskich”. Piramida zniszczona, repr. zob. Polanowska, „Ogród w Warklanach”, s. 560.

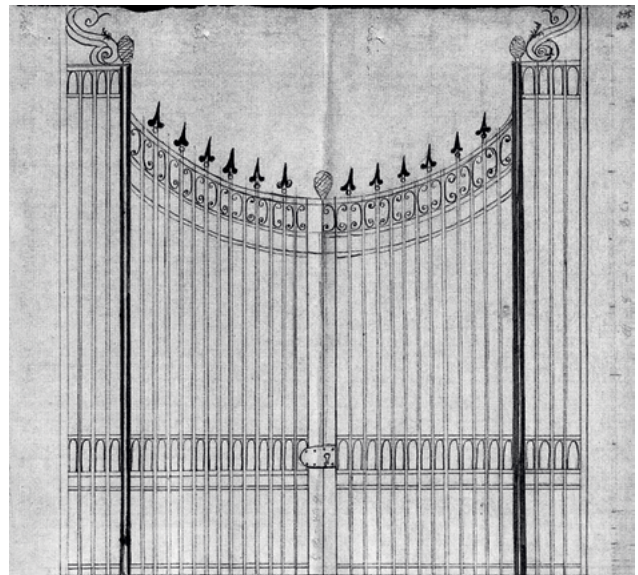
41. M.in. ceglany spichlerz w kształcie rotundy o stożkowym dachu; repr. zob. Polanowska, „Ogród w Warklanach”, s. 568. Wzmiankowane stajnie, młyn wodny i domek myśliwski, przy których pracowali rzemieślnicy z Warklan, Rygi, Mittawy i okolic; zob. LNNB, ABW, rkps 84: *Papiery [...]*, k. 128: *Regestr Ryskich [...]*, *Rzemieślników*, *Artystów*, [...]. Rzymianin zaprojektował kaplicę dworską pw. św. Wiktora Męczennika (1814) i kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Matki Boskiej (1851–1854), a Borch w testamencie zlecił ich budowę.

42. Ogólnikowe zapiski trudno odnieść do konkretnych działań; wyjątkiem odnotowana opłata za kopanie kanału „za pałacem”; zob. LNNB, ABW, rkps 55: *Rachunki [...]*, k. 110v.

zamku – kosztowną (plany budowy biblioteki) i trudną do zrealizowania w niestabilnych politycznie czasach.

Najwcześniejsze przekazy ikonograficzne dotyczące założenia – rysunek pałacu z prostopadłym doń budynkiem biblioteki i owalnym przedpałacowym podjazdem z lat 60. XIX w.⁴³ (il. 4), Napoleona Ordy akwarelowy widok pałacu od strony ogrodu z 1875 r.⁴⁴ (il. 9) i Gustawa Manteuffla schematyczny plan rezydencji z 1922 r.⁴⁵ – pozwalają na jej identyfikację z posiadłością ukazaną na dotąd nieznanym⁴⁶ roboczym projekcie założenia pałacowego z wjazdem na osi (il. 5), wykreślonym być może przez Vincenza de Mazzottiego. Projekt przedstawia pałac (w dolnym lewym rogu, oznaczony *Palais*, na planie prostokąta o wymiarach 100 × 24) i prostopadłą doń oficynę połączoną murkiem (po prawej, oznaczona *Office*, na planie prostokąta o wymiarach 31 × 14). W linii pałacu wykreślono budynek (oznaczony *Econome*, na planie prostokąta o wymiarach 25 × 12), za nim – zabudowania gospodarcze, m.in. piwnice (*Cave*), magazyny (*Magazine*), oborę (*Etable*). Na prawo od oficyny miał się znajdować podjazd do spichlerza, założony na planie półksiężyca, a od północy – dojazd na przedpałacowy dziedziniec przez trójprzelotowy zespół bramny o murych filarach⁴⁷, spiętych metalową kratą⁴⁸ (il. 6).

Pałac, założony na rzucie wydłużonego prostokąta (70,70 × 19,30 m)⁴⁹, ma dwudziestopięcioksiową fasadę od strony dziedzińca i złożoną bryłę – centralny, jednopiętrowy, trzynastoosiowy korpus spięto za pomocą parterowych pięcioksiowych łączników ze skrzydłami założonymi na planie zbliżonym do kwadratu, rozplanowanymi wokół wewnętrznych podwórek (il. 7, 8). Elewację od strony dziedzińca (północną), niemal pozbawioną dekoracji, zdobi gzyms z inskrypcją będącą

6 Michał Jan Borch (?), rysunek metalowej bramy, ok. 1802. Fot. Zakład Narodowy im. Ossolińskich

cytatem z listu Cycerona: VIRTUTE DUCE – DEO FAVENTE – COMMITTE FORTUNA⁵⁰. Fasada ogrodowa (południowa) otrzymała bardziej zróżnicowane opracowanie – w części środkowej trójkondygnacyjowa, z trójosiowym wielkoporzadkowym portykiem kolumnowym (wspiera balkon poddasza), ujętym wydatnymi ryzalitami piętrowych oficyn (il. 9). Dekoruje ją inskrypcja: INCHOATVM 1783 – 1789 FINITVM⁵¹. Wysokie ośmiokwaterowe okna parteru oświetlają *piano nobile*, a małe czterokwaterowe okna piętra – pokoje mieszkalne.

Pałac uważano za „ciasny i wilgotny”⁵². Najwcześniejsze informacje o jego wnętrzach zawiera inwentarz sporządzony dla Karola Jerzego Borchy, syna Michała⁵³. W początku XX w. uległy one zniszczeniu, co dokumentuje wykonana w 1919 r. fotografia amfilady

43. Rysunek nieznanego autora przekazała mi Terese Korsaka z Varakłani Novada Muzejs.

44. Muzeum Narodowe w Krakowie, nr MNK III – r.a. 4121: „Tekka Witebska”.

45. Repr. zob. Polanowska, „Ogród w Warklanach”, s. 562.

46. LNNB, ABW, rkps 84: *Papiery* [...], k. 155v.; opis jęz. franc., wymiary o nieokreślonych jednostkach.

47. Zachowany jako ruina; repr. zob. Polanowska, „Ogród w Warklanach”, s. 567.

48. Rysunek kraty: LNNB, ABW, rkps 84: *Papiery różne* [...], k. 67.

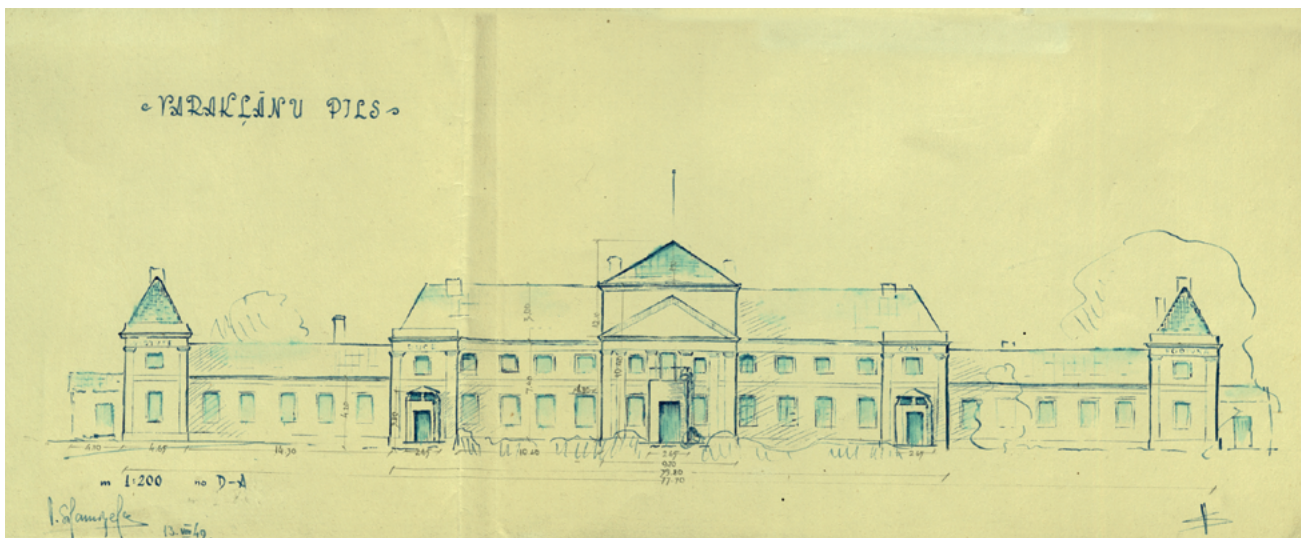
49. Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde, Ryga (dalej: NKMP): Varaklanu_pils_fasazu_AMI_w.pdf, k. 20.

50. „Za przewodnictwem cnoty – Przy wsparciu Boga – Z pomocą losu”; jest to fragment listu Cycerona do Gajusza Lucyliusza Planka (ks. 10, list 3).

51. Pierwotna wersja napisu: IN CHRISTUM NATUM – ANNO – 1783 – 1789 – ANNO – PERFECTUM; zob. NKMP, dokumentacja: vkpai_6482_2742_C_W.pdf, k. 52.

52. Gustaw Manteuffel, „Warklany”, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 12, red. Bronisław Chlebowski (Warszawa: W. Walewski, 1892), s. 956.

53. LNNB, ABW, rkps 9: *Akta dotyczące spraw majątkowych* [...], k. 117–131; inwentarz z kwietnia 1825 r.

7 Warklany, fasada północna pałacu, pomiar z 1949 r., Ryga, Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde. Fot. Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde

8 Warklany, fasada południowa pałacu, pomiar z 1949 r., Ryga, Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde. Fot. Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde

pokojów parteru; w pierwszym widoczny jest wysoki, biały piec kaflowy, ze zwieńczeniem w formie antycznego sarkofagu z motywem girlandy⁵⁴. Dalsze zmiany zaszły, gdy pałac mieścił szkołę (1921–1961). Przetrwiała część klatki schodowej z drewnianą balustradą⁵⁵ (il. 10). Współczesny pomiar parteru ukazuje korpus z dwu-traktowym blokiem apartamentów reprezentacyjnych,

w którym westybul na osi prowadzi na wprost, przez salon traktu ogrodowego, na taras⁵⁶ (il. 11).

WYSTRÓJ MALARSKI: AUTORZY WZORÓW, DOMNIEMANI WYKONAWCY

W salonie traktu północnego korpusu, na lewo od wejścia, zachowały się relikty malowideł ściennych⁵⁷

54. Repr. zob. Kristīne Zaļuma, „Kraļļu zelts un Varakļāņu muižas pils bibliotēka”, w: ead., *Neredzamā bibliotēka. Latvijas Nacionālās bibliotēkas 14 vēsturiskās kolekcijas* (Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019), s. 190.

55. Dokumentācija w NKMP.

56. Repr. zob. Zilgalvis, „Varakļāņi – muiža, un tas saimnieki gadsimtu gaitā”, s. 35.

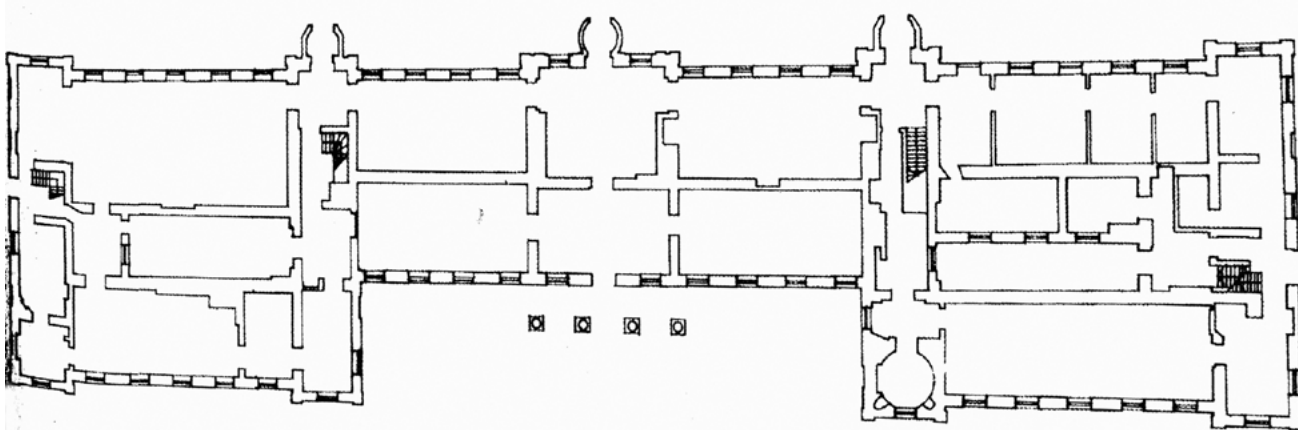
57. Restaurowane w 2023 r. Zob. *Restaurētie kultūras pieminekļi Latvijā. Restored Cultural Monuments in Latvia*, red. Rūta Kaminska, Andra Pūce (Rīga: Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde, 2024), s. 74.

9 Napoleon Orda, *Pałac w Warkłanach*, 1875, Muzeum Narodowe w Krakowie.
Fot. Muzeum Narodowe w Krakowie

10 Warkłany, pałac, klatka schodowa, stan z 2017 r. Fot. Piotr Jamski

11 Warklany, plan pałacu. Repr. wg Zilgalvis, „Varakļāni – muiža, un tas saimnieki gadsimtu gaitā”, s. 35

(il. 12). Ściany międzyokienne i naprzeciw okien zdobią cztery jednakowe późnoklasycystyczne malowidła z dekoracją arabską o układzie kandelabrowym, z przewagą motywów roślinnych. Kompozycje zestawiono z pięciu pól – trzech szerszych, przedzielonych dwoma węższymi. W polu centralnym, na osi, ukazano trójnog z wazą (antyczny ołtarz?), opleciony kwitnącymi gałęziami. W obu polach bocznych, stylizowanych na arkady „wsparte” na motywach przeskalowanych świeczników, namalowano *en grisaille* sylwetki postaci w długich szatach, natomiast w polach zewnętrznych wazony z dekoracyjnymi bukietami, a u góry – podwieszane na wstęgach kwietne festony, przeplecione ze splotami wici akantowych (il. 13). Malowidła wykonano według nieco zmienionej kompozycji czynnego w Rzymie malarza Étienne’a de La Vallée-Poussina (1735–1802), opublikowanej m.in. przez rytownika Jeana-Michela Moreau le Jeune’a (1741–1814) w *Premier Cahier d’arabesques et de decorations propres aux artistes de ce genre* (Paris, ok. 1770, tabl. III)⁵⁸ (il. 14).

Tu we wszystkich czterech polach bocznych umieszczono bukiety, które w warklańskim malowidle w obu środkowych polach zostały zastąpione przez postacie, dlatego też całość przypomina schemat ołtarza z adorantami.

Dekoracji salonu dopełniają cztery supraporty z wysokogórkimi pejzażami w iluzjonistycznych, zgeometryzowanych ramach malowanych *en grisaille*. Charakterystyczna topografia i zindywidualizowany sztafaż pozwalają zidentyfikować je jako konkretne widoki z Alp szwajcarskich⁵⁹, autorstwa mieszkającego w Bernie malarza Caspara Wolfa (1735–1783), powielane w technice kolorowej akwatinty przez paryskiego grafika Charles-Melchiora Descourtisa (1752–1810)⁶⁰. Cztery z tych rycin posłużyły za wzory warklańskich supraport: *Widok górski z miasteczkiem* (il. 15) powstał według obrazu Wolfa *Blick auf Thun mit Stockhornkette und Niesen* (1777; il. 16)⁶¹, *Widok gór ujęty z jaskini* (il. 17) – według jego *Vue de la Caverne du Dragon dans le Canton d’Underwell*⁶² (il. 18), *Widok górski*

58. Ibid.

59. Mylnie określane jako „antyczna Arkadia” lub „wspomnienie wycieczki na Etnę”. Zob. Vija Strupule, „Reflexions on Antique Art in the Interior Paintings of Residences and Manor Houses in Latvia. The Second Half of the 18th Century – the First Quarter of the 19th Century”, *Baltic Journal of Art History* 3 (2011–2012), s. 270; Taimiņa, „Borchiana versus Siciliana”, s. 11.

60. *Manuel des curieux et des amateurs de l’art: contenant une notice abrégée des principaux graveurs [...]*, (Zurich: Chez Orell, Gessner, Fuesslin et Comp., 1800). Może to owe „ryciny z widokami Szwajcarii”, które Eleonora Borch zakupiła 30 VIII 1805 r. w Dreźnie; zob. LNNB, ABW, rkps 155: *Kwity i rachunki [...]*, k. 155 i 195.

61. Caspar Wolf, *Blick auf Thun mit Stockhornkette und Niesen*, 1777, Bazylea, Kunstmuseum, Inv. G 2019.5.

62. Charles Melchior Descourtis (wg Caspara Wolfa), *Vue de la Caverne du Dragon dans le Canton d’Underwalden*, w: *Vues remarquables des montagnes de la Suisse, dessinés et colorés d’après nature, avec leur Description* (Amsterdam: Chez J. Intema, Libraire, 1785), tabl. 24.

12 Warklany, pałac, salon, stan z 2017 r. Fot. Piotr Jamski

z turystami nad wodospadem (il. 19) – według obrazu *Die Beatushöle mit einer Reisegesellschaft*⁶³ (1776; il. 20), a *Widok górski z pasterzem nad jeziorem* (il. 21) – według *Vue du Lac Louwerz avec le château Schwanau*⁶⁴ (il. 22). Kompozycje Wolfa odwzorowano z uproszczeniami detalu, co wzmocniło ich ekspresję.

W pomieszczeniu piętra zachowały się dwie supraporty z antykizowanymi tondami z męskimi profilami (typ „głowy starożytnych”), malowanymi *en grisaille*, podwieszonymi na festonach z kampanulli, na zielonym tle obramionym meandrem w kolorze cegły⁶⁵.

Lokalna tradycja przypisywała malowidła Vincenzo de Mazottiemu, jednak wykonawca nie został rozpoznany, a ich zróżnicowany charakter może wskazywać na kilku artystów i różny czas powstania⁶⁶. Kwestii tej nie wyjaśniają archiwalia, choć zachował się plik rękopisów⁶⁷ oznaczony ręką Michała Borcha: „Papiery y kwity stosowne do malarza u mnie będącego, który był jako się potym [sic!] okazało Graffem Bubnay y Littiz”⁶⁸. Malarz, który podpisywał się „Frantz [lub François] Carl graf von Bubna und Litiz Major”, zawarł w Warszawie (7 VI 1783) kontrakt z Borchem „pour Paintre

63. Charles Melchior Descourtis (wg Caspara Wolfa), *Vue de la Caverne de Saint Béat sur le Lac de Thun / Die Beatushöle mit einer Reisegesellschaft*, 1776, w: *Vues remarquables des montagnes de la Suisse, dessinés et colorés d'après nature, avec leur Description*, tabl. 25.

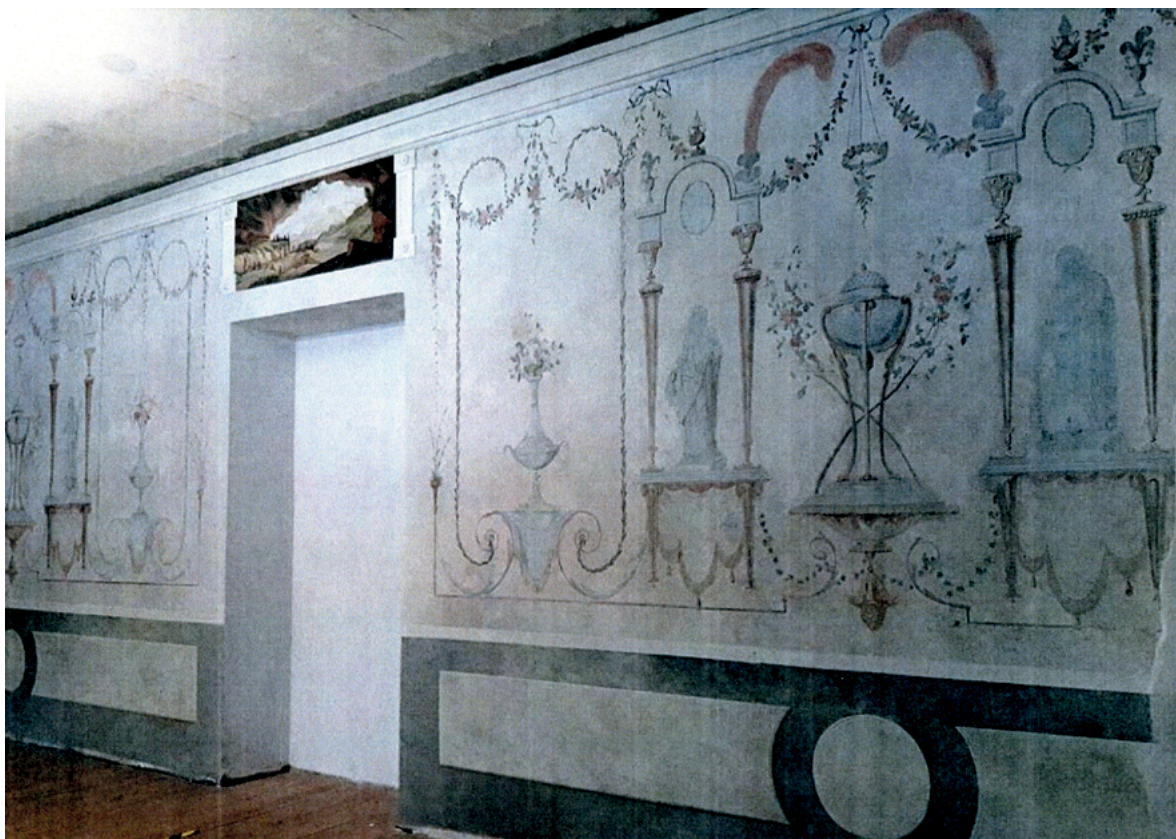
64. Charles Melchior Descourtis (wg Caspara Wolfa), *Vue du Lac Louwerz avec le château Schwanau*, w: *Vues remarquables des montagnes de la Suisse, dessinés et colorés d'après nature, avec leur Description*, tabl. 19.

65. Repr. zob. Polanowska, „Ogród w Warklanach”, s. 580.

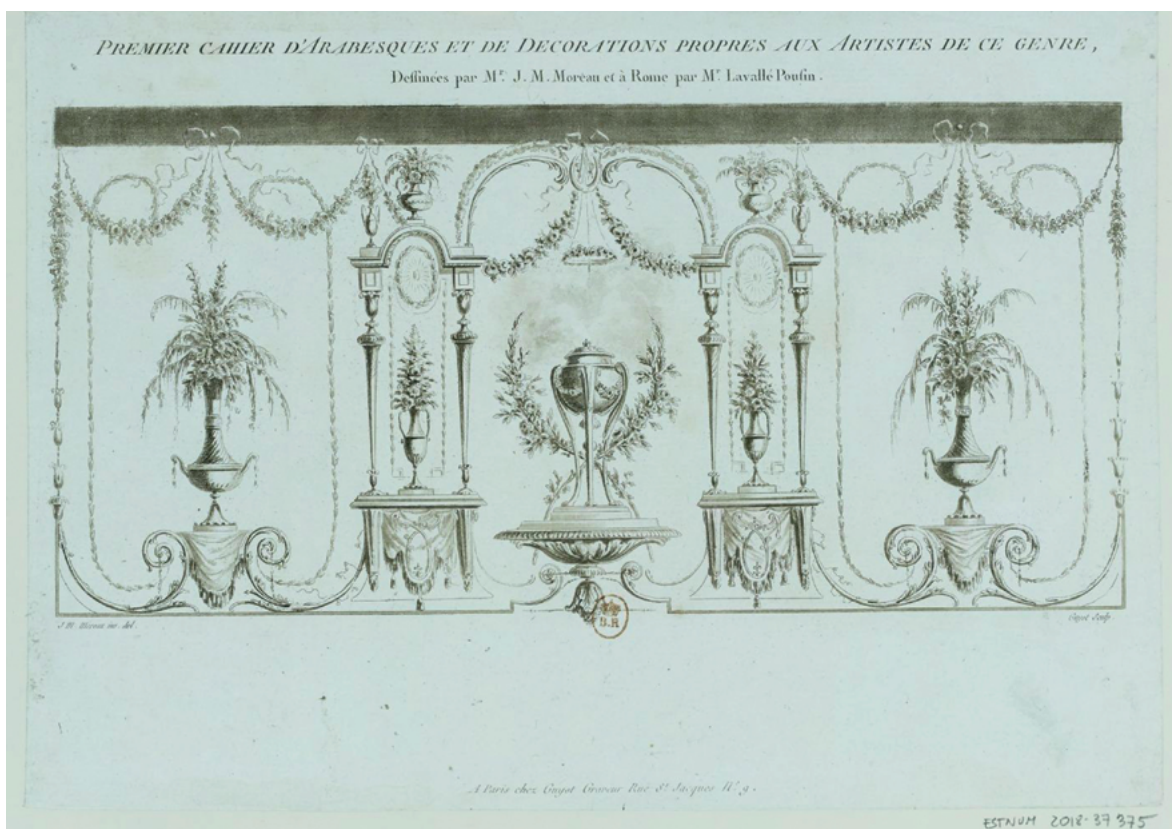
66. W dokumentacji pałacu w Warklanach z Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija w Rydze datowanie arabesk – „przed 1811”, a widoków alpejskich – „ok. 1806”.

67. LNNB, ABW, rkps 11: *Umowy i kontrakty* [...], k. 45–57: dokumenty z okresu od 10 VI do 21 XI 1783.

68. Czeski ród grafów z miejscowości Bubnové i Littice, kilku z nich spowinowaconych z Sułkowskimi i Krasickimi. Malarz zapewne tożsamy z Franzem Adamem von Bubna und Littiz (9 I 1760 – 17 IV 1809).

13 Warklany, pałac, malowidła w salonie po konserwacji, stan obecny. Fot. Varakļānu Novada muzejs

14 Étienne de La Vallée-Pousin, arabeska, rycina w *Premier Cahier d'arabesques et de decorations propres aux artistes de ce genre* Jeana-Michela Moreau le Jeune (Paris [ok. 1770]), tabl. III

15 Warklany, pałac, supraporta *Widok górski z miasteczkiem*, 1806, stan w 2017 r.
Fot. Piotr Jamski

16 Caspar Wolf, *Blick auf Thun mit Stockhornkette und Niesen*, 1777, Bazylea,
Kunstmuseum, Inv. G 2019.5. Fot. domena publiczna

de Paysage, d'architecture, et de toute de decoration de Batiments et de jardin"⁶⁹. Przebywał on w Warklanach co najmniej od 17 października do 10 listopada 1783 r.⁷⁰ Wykonał tam bliżej nieokreślone prace, za które odebrał wynagrodzenie. Najprawdopodobniej były to dekoracje

w dawnym dworze, związane z zawartym wtedy małżeństwem Borchów, budowa pałacu rozpoczęła się bowiem w 1783 r.⁷¹ Z jego *oeuvre* znane są gwasze – *Krajobraz górski z ruinami mostu i wieśniakami* (sygn. *F.C. Bubna fecit 1783*) i *Krajobraz górski z ruinami mostu i rybakiem*

69. LNNB, ABW, rkps 11: *Umowy i kontrakty* [...], k. 47.

70. Skąd przez Kreuzberg (zapewne Kreutzburg, pol. Kryżborg, łot. Krystapiļs) udał się do Rygi; zob. LNNB, ABW, rkps 11: *Umowy i kontrakty* [...], k. 56–57v.

71. Mylna opinia Noyes; zob. ead., „Count Michał Jan Borch as Patron and Collector”, s. 56.

17 Warklany, pałac, supraporta *Widok gór ujęty z jaskini*, 1806 (?), stan z 2017 r.
Fot. Piotr Jamski

18 Charles Melchior Descourtis (wg Caspara Wolfa), *Vue de la Caverne du Dragon dans le Canton d'Underwell*, rycina z *Vues remarquables des montagnes de la Suisse, dessinés et colorés d'après nature, avec leur Description* (Amsterdam 1785), tabl. 24

(sygn. *F. Comes de Bubna Pinxit 1783*)⁷² – które są pracami amatorskimi (il. 23, 24). Natomiast warklańskie malowidła wykonał twórca biegły w technice malarstwa ściennego. Mogły one być również dziełem malarzy o różnych „specjalizacjach”, a sporządzone w języku polskim spis farb do zakupienia w Rydze⁷³ uzasadnia

poszukiwanie ich wśród warszawskich dekoratorów wewnątrz pałacowych, którzy po III rozbiorze pracowali na północno-wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej, lub wśród lokalnych twórców czynnych na tych terenach.

Koncept i realizację malowideł arabskich próbowano przypisać Franciszkowi Smuglewiczowi

72. Oba malowane na jedwabiu, Muzeum Pałacu Herbsta, Oddział Muzeum Sztuki w Łodzi, nr inw. MS/SO/M/20 i MS/SO/M/21. Za ich autora uchodził generał Ferdinand Anton Bubna y Littiz (1768–1825).

73. Spis zob. LNNB, ABW, rkps 84: *Papiery różne* [...], k. 146–146v.

19 Warklany, pałac, supraporta *Widok górski z turystami nad wodospadem*, ok. 1806 (?), stan z 2017 r. Fot. Piotr Jamski

20 Charles Melchior Descourtis (wg Caspara Wolfa), *Vue de la Caverne de Saint Béat sur le Lac de Thun*, rycina z *Vues remarquables des montagnes de la Suisse, dessinés et colorés d'après nature, avec leur Description* (Amsterdam 1785), tabl. 25

(1745–1807)⁷⁴. Jednak artysta ten, tracący już wzrok, był wówczas zatrudniony w katedrze malarstwa uniwersytetu wileńskiego (od 1797) oraz przy wykonaniu malowideł ściennych w Zamku Michajłowskim

w Petersburgu (1800) i plafonu biblioteki wileńskiej uczelni (ok. 1805), jego praca w Warklanach była więc mało prawdopodobna⁷⁵. Warto rozważyć autorstwo Józefa Peszki (1767–1831), ucznia i przyjaciela

74. Noyes, „Count Michał Jan Borch as Patron and Collector”, s. 56.

75. Nie można wykluczyć udziału Antoniego Smuglewicza (1743–1810), po 1804 r. czynnego w Wilnie, gdzie pomagał bratu Franciszkowi przy malowaniu plafonu biblioteki uniwersytetu i zaprojektował dekorację ścienną z motywem kandelabrowym do salonu kamienicy kanonika Ignacego Houwalta przy ul. Zamkowej (akwarela, tusz, pióro, 1804–1810, Muzeum Narodowe w Warszawie, Gabinet Rycin i Rysunków, nr 46935/2 MNW); repr. zob. *W kręgu wileńskiego klasycyzmu. Katalog wystawy*, Muzeum Narodowe w Warszawie, red. Elżbieta Charazińska, Ryszard Bobrow (Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 2000), s. 306–307.

21 Warklany, pałac, supraporta *Widok górski z pasterzem nad jeziorem*, ok. 1806 (?), stan z 2017 r. Fot. Piotr Jamski

22 Charles Melchior Descourtis (wg Caspara Wolfa), *Vue du Lac Louwerz avec le château Schwanau*, rycina z *Vues remarquables des montagnes de la Suisse, dessinés et colorés d'après nature, avec leur Description* (Amsterdam 1785), tabl. 19

Smuglewicza, współpracującego z nim przy dekoracjach Zamku Michajłowskiego, w którym w apartamencie wielkiego księcia Aleksandra namalował dwie sceny mitologiczne w supraportach (niezachowane)⁷⁶. Choć kontakty Józefa Peszki z Michałem Borchem

nie są źródłowo potwierdzone, to wiadomo, że malarz bawił w Inflantach, czego dowodem jest akwarelowy *Widok Zamku Kokenhausen*⁷⁷. Około roku 1806–1807 gościł on u młodszego brata Michała, Jana Józefa Borchy, w Prelach (ok. 40 km od Warklan). Wykonał

76. Ta realizacja zapewne była znana Borchowi przebywającemu nad Newą na przełomie lat 1801 i 1802; zob. LNNB, ABW, rkps 55: *Rachunki dotyczące interesów Michała Borchy*, k. 148.

77. LNNB, Gabinet Sztuki, Inwentarz Zbiorów Gwalberta Pawlikowskiego, rkps, cz. 4, nr 3512.

23 Frantz Carl von Bubna und Littiz, *Krajobraz górski z ruinami mostu i wieśniakami*, 1783, Muzeum Pałacu Herbsta, Oddz. Muzeum Sztuki w Łodzi. Fot. Muzeum Sztuki w Łodzi

24 Frantz Carl von Bubna und Littiz, *Krajobraz górski z ruinami mostu i wieśniakami*, 1783, Muzeum Pałacu Herbsta, Oddz. Muzeum Sztuki w Łodzi. Fot. Muzeum Sztuki w Łodzi

tam *Portret Anny z Bohomolców Józefowej Borchowej z dziećmi*⁷⁸. *Oeuvre* tego dobrego pejzażysty pozwala na hipotetyczne przypisanie mu alpejskich krajobrazów w pałacu, malowanych miękko, z oddaniem efektów światłocieniowych. Skontrastowane z nimi, twardo malowane iluzjonistyczne ramy supraport kierują uwagę na malarza Kazimierza Antoszewskiego (zm. przed 1805), czynnego na Witebszczyźnie i Mińszczyźnie, znanego przede wszystkim z prac we wnętrzach kościelnych, biegłego w iluzjonistycznym przedstawianiu ornamentu imitującego stiuk („malowanie na optykę”) *en grisaille* i dekoracji arabskich o stylizowanej wici akantowej, który korzystał z francuskich wzorów⁷⁹. Mógł to być także ktoś z jego warsztatu. Nie można również wykluczyć, że był to któryś ze wzmiankowanych w rękopisach lokalnych malarzy, nieznanych z imienia: Scieszykowski (Ścieszykowski?) z Wielony k. Rzeżycy⁸⁰ (ok. 30 km od Warkłan) i Szulz (Schulz?) z Rygi⁸¹. Ci spośród rzemieślników dworskich, których w dokumentach wymieniono – jako malarzy – tylko z imienia, byli zapewne malarzami pokojowymi⁸².

„MONARSZE PORTRETY” I GALERIA PRZODKÓW

W korespondencji Michała Borchy wzmiankowane są też „monarsze portrety” – wizerunki Stanisława Augusta i członków rodziny cesarskiej, zamawiane przezeń u warszawskich malarzy Antoniego Albertrandiego i bliżej nieznanego Świrskiego. O przebiegu prac nad nimi informowali Inflantczyka jego stołeczni plenipotentci. Karol Erfort, murgrabia pałacu przy ul. Miodowej,

donosił w liście z 4 listopada 1789 r.: „Portret Imperatorowej JMC już skończony, królewski zaś w tym tygodniu obiecuje P. Albertrandy, że się także dokończy”⁸³. Zapewne były to autorskie repliki Albertrandiego portretu Katarzyny II (wg Fiodora Rokotowa, 1735–1808), wykonanego w 1780 r. na zamówienie króla do Gabinetu Monarchów Europejskich na Zamku Królewskim w Warszawie⁸⁴, a także wizerunku Stanisława Augusta (wg Claude-Josepha Vernet, 1714–1789)⁸⁵. O portretach tych brak dokładniejszych informacji.

Prace nad „monarszymi portretami” były kontynuowane po roku 1800. Plenipotent Stefan Szczotnowski informował Michała Borchy w liście z 10 maja 1800 r.: „Jmć Pan Swirski Malarz donasza mi, że zaczął już Monarsze malować dla JW. Pana Portrety i mogą być gotowe w m[iesi]ącu Julij. Zawiadamia także, że każda rama Rubli 20, a każdy Portret Rubli 40 kosztować mają. Uprasza o przysłanie zadatku na ramy”⁸⁶. W kolejnym liście (z 11 VI 1800) donosił: „Wkrótce Pan odbierze od Swirskiego Portreta Cesarza i Cesarzowej, a drugie może po tym. Ich koszt z Ramami Rubli 50, a nagroda za Robotę, oddaje się do woli Łaski Pana”⁸⁷. Te bliżej nieznanne wizerunki Pawła I i jego żony Marii Fiodorowny ozdobiły zapewne reprezentacyjny apartament pałacu (salon z arabeskami?), w którym często bywał gubernator George Browne, teść gospodarza, i inni dostojnicy prowincji.

Ponadto w sali „paradnej” jadalnej, zapewne na parterze skrzydła wschodniego, znajdowała się galeria portretów przodków. Wedle opisu Gustawa Manteuffla był to „szereg ciekawych w swoim rodzaju portretów

78. Muzeum Narodowe w Kielcach, olej na płótnie, nr inw. MNKi/M/119. Jako portret rodziny Michała Borchy reprodukowany przez Noyes („Count Michał Jan Borch as Patron and Collector”, s. 57). Dla krewnych Platerów Peszka wykonał obrazy do kościoła w Krasławiu; zob. Rūta Kaminska, Anita Bistere, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Krāslavas rajonā* (Rīga: Neptuns, 2015), s. 13.

79. Zbigniew Michalczyk, „Kazimierz Antoszewski i grupa barokowo-klasycystycznych malowideł ściennych na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego”, *Biuletyn Historii Sztuki* 73, nr 1–2 (2011), s. 479–530, <https://doi.org/10.11588/diglit.34475.32>.

80. LNNB, ABW, rkps 84: *Papiery różne* [...], k. 125, kwity malarza b.d., k. 128, 243.

81. Ibid., k. 128v: kwit malarza, b.d.

82. LNNB, ABW, rkps 55: *Rachunki* [...], k. 101v, 103 (malarz Ignacy, wymieniany w latach 1797–1799); rkps 152: *Kwity dane Michałowi i Eleonorze Borchom*, k. 51, 51v, 200.

83. LNNB, ABW, rkps 97: *Korespondencja Michała Borchy* [...], k. 34v, 43v i 46.

84. Dorota Juszcak, Hanna Małachowicz, *Malarstwo do 1900. Zamek Królewski w Warszawie. Katalog zbiorów* (Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 2007), s. 34.

85. Olej na płótnie, ok. 1770, Muzeum Narodowe w Warszawie, Oddz. w Nieborowie i Arkadii, NB 433 MNW.

86. LNNB, ABW, rkps 100: *Korespondencja Michała Borchy* [...], k. 145; k. 151: list z 10 VI 1800, z informacją, że malarz wkrótce wyśle portret.

87. LNNB, ABW rkps 84: *Papiery różne* [...], k. 128v.

familijnych, pod którymi świecą żółtą farbą kresłone genealogiczno-heraldyczne pochwały przodków. Chwalcy, którzy je przy końcu zeszłego stulecia improwizowali, tak byli niezręczni, że ostatni potomek tej gałęzi Borchów, odznaczający się prawością i inteligencją, nie tylko zwykł był na nie spoglądać z uśmiechem pełnym niedowierzania, ale nadto zwracał uwagę patrzących na wszystkie mieszczące się w nich anachronizmy⁸⁸. Wykonanie przynajmniej części z tych portretów można wiązać ze wspomnianym w archiwum malarzem Czerpińskim⁸⁹. Był on najpewniej identyczny z czynnym w Warszawie portrecistą Ignacym Czerpińskim (*vel* Sierpiński, Zerpiński, zm. 1791), twórcą m.in. kopii do wileńskiej Galerii Sławnych Polaków Józefa Bogusławskiego⁹⁰. Do warklańskich wizerunków zapewne należał portret Jana Jędrzeja Borchy, o którym jego syn pisał do króla: „Kazałem w tej Sali gdzie obrazy przodków moich konserwuję portret w Bogu zeszłego oycy mego odmalować, trzymającego w Ręku figę z napisem: *Cum ficum* [...]. Ale po odebraniu listu Waszey Królewskiej Mości on z ściany zdjąłem”⁹¹. Świadczyłoby to o doraźnym zatrudnieniu „lokalnego” malarza w Warklanach. Żaden z tych portretów nie jest bliżej znany.

ZBIORY RYCIN I RYSUNKÓW, BIBLIOTEKA, GABINETY NATURALNY I FIZYCZNY

Okolo 1795 r. generał Józef Weysenhoff (1774–1848) oglądał „w przepysznym pałacu, wśród ogrodu tak wykwintnego, jak tylko klimat tamtejszy pozwalał, rzadkiej piękności bibliotekę, liczną i wyborem znakomitą, zbiór bogaty rycin i wiele innych drogich ciekawości”⁹². Michał Borch w suplemencie do testamentu wymienił „znaczny skład wybranych Ksiąg, niewiele mniejszy Kopersztychów, Rysunków oryginalnych najsławniejszych Artystów”⁹³. Rysunki i ryciny nie są bliżej znane. „Drogie ciekawości” wspomniane przez Weysenhoffa to wyliczone w testamencie Borchy „klejnoty oprowne to jest: orderzy, pierścienie, tabakierki, złoto, srebro, porcelana, kryształy, bielizna stołowa, garderoba”⁹⁴ oraz pamiątki rodzinne i dawna broń przeznaczone do podziału między spadkobierców. Inflantczyk zgromadził też obszerny księgozbiór, głównie z dziedziny nauk przyrodniczych, architektury i sztuk pięknych⁹⁵. Książki zaopatrzyl w dwa ekslibrisy wykonane przez berlińskiego rytownika Johanna Samuela Ludwiga Hallego (czynny 1790–1808)⁹⁶. Zaprojektował też budynek biblioteki (por. il. 4), a jego wzniesienie zlecił testamentem spadkobiercom (powstał w 2. połowie XIX w.)⁹⁷.

W pałacu istniały też Gabinet Naturalny (Gabinet Ciekawości, *curiosities*), z gromadzonymi przez ponad czterdzieści lat⁹⁸ okazami przyrody ożywionej, m.in.

88. Gustaw Manteuffel, *Zarysy z dziejów krain dawnych inflanckich, czyli Inflant właściwych (tak szwedzkich jako i polskich), Estonii z Ozylią, Kurlandii i Ziemi Piltyńskiej*, oprac. i red. Krzysztof Zajas (Kraków: Universitas, 2007), s. 197.

89. Brak bliższych danych o ich kontaktach. Dwukrotnie wzmiankowane kwity malarza b.d.: LNNB, ABW, rkps 84: *Papiery* [...], k. 129; rkps 97: *Korespondencja* [...], k. 65 (jako Czerpliński).

90. Jolanta Polanowska, „Wileńska Galeria Obrazów Sławnych Polaków Józefa Bogusławskiego (1788?–1820)”, *Biuletyn Historii Sztuki* 74, nr 14 (2012), s. 45–66, <https://doi.org/10.11588/diglit.70649.6>.

91. BCzart., rkps 696: *Ad Stanislaum Augustum Regem et ad eius ministros epistulae* [...], 1781–1786, k. 108: list z 18 XI 1784.

92. Józef Weysenhoff, *Pamiętnik*, wyd. Jan Weysenhoff (Warszawa: Gebethner i Wolff, 1904), s. 46.

93. LNNB, ABW, rkps 3: *Materiały* [...], k. 7. O kupnie rycin: rkps 155: *Kwity i rachunki* [...], k. 165, rachunek za ryciny z 30 VIII 1805.

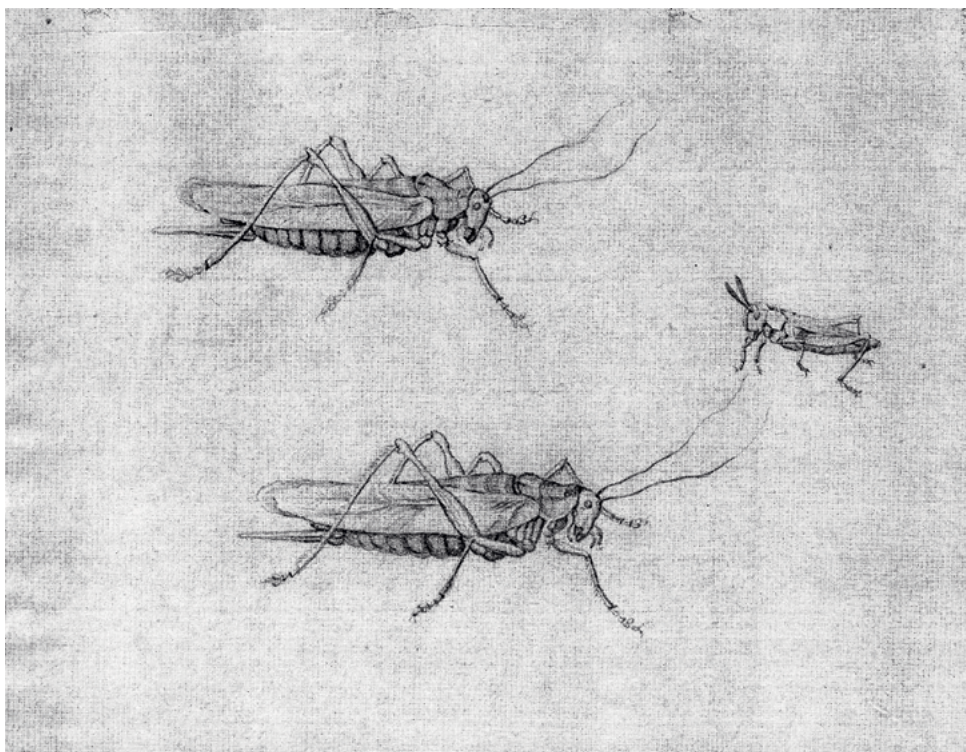
94. Latvijas Akadēmiskā Bibliotēka, Ryga (dalej: LAB), Dział Rękopisów i Druków Rzadkich, rkps 1157: *Inventarium von dem Hoch-Reichsgräfllich Warklandisches Güthern gebörenden Hofe und Gebiete Borchhoff* [...], testament z 26 XII 1809 (7 I 1810), k. 6 nlb.

95. Liczba woluminów podawana różnie; zob. Załuma, „Kraklu zelts un Varaklānu muižas pils biblioteka”, s. 189–196; Taimiņa, „Borchiana versus Siciliana”, s. 18. Spis części książek: LNNB, ABW, rkps 84: *Papiery* [...], k. 180–184v.

96. Repr. zob. Polanowska, „Ogród w Warklanach”, s. 583, 596, il. 41, 42.

97. ABW, rkps 3: *Materiały* [...], k. 7v. Zilgalvis, „Varaklāni – muiža, un tas saimnieki gadsimtu gaitā”, s. 34 (zdjęcie biblioteki).

98. LNNB, ABW, rkps 3: *Materiały* [...], k. 7.

25 Michał Jan Borch (?),
Świerszcz, ok. 1802 (?).
Fot. Zakład Narodowy
im. Ossolińskich

owadami⁹⁹ (il. 25), i nieożywionej¹⁰⁰, a także Gabinet Fizyczny – zbiór przyrządów naukowych¹⁰¹. Kolekcje te objął *fideikomisem*, zastrzegając w testamencie, by – niepodzielone – pozostały w rękach kolejnych właścicieli Warklan, z przeznaczeniem do użytku wszystkich potomków¹⁰². Gdyby było to niemożliwe – miały służyć mieszkańcom Witebszczyzny, a ostatecznie – zostać wydzielone jako Kolekcja Hrabów Borchów i trafić do kolegium Jezuitów w Pińsku (por. Aneks).

Warklany objął jego najstarszy syn, Karol Jerzy Jan Borch (1798–1861), który podzielił zbiory. Brat Józef Kazimierz Borch (1807–1881) otrzymał bibliotekę¹⁰³, której znaczną część wywiózł w 1868 do Mariensee k. Warklan, gdzie – jak odnotowano – znajdowały się inkrustowane minerałami ściany i meble sali bibliotecznej¹⁰⁴. Po sprzedaży pałacu (przed 1914) przez Teodora Michała Borch (1865–1929) księgozbiór z Mariensee trafił na rynek antykwaryczny¹⁰⁵. Pozostałe

99. Zob. np. LNNB, ABW, rkps 84: *Papiery różne* [...], k. 70. Studia owadów Borch wykonywał w Italii, o czym świadczy rysunek w jego *Lettres sur les truffes du Piémont* (Milan: Chez les frères Reycends libraires sous les arcades de Figini, 1780).

100. M.in. 23 IV 1794 r. kupił w Rydze kolekcję minerałów Carola Pisuma (?); zob. LNNB, ABW, rkps 84: *Papiery różne* [...], k. 129. Kolekcjonował też rośliny ozdobne; zob. ABW, rkps 55: *Rachunki* [...], k. 179–183.

101. Liczne wzmianki w korespondencji i rachunki zob. m.in. LNNB, ABW, rkps 55: *Rachunki* [...], k. 147–156, wykaz zakupów w 1802 r. w Petersburgu, plik *Tableau Cinquième. Depenses pour mes goût et mes plaisirs faites*, m.in. luneta angielska, termometr, barometr, „maszyna powietrzna”, machina do galwanizacji „de 450 pieces”, „collections de minéraux rares de Russe”, przybory do rysowania i malowania.

102. LAB, Dz. Rękopisów i Druków Rzadkich, rkps 1157: *Inventarium* [...], testament z 7 I 1810.

103. LNNB, ABW, rkps 9: *Układy majątkowe* [...], k. 91–131: plik *Akta i listy dotyczące podziału mobiliów między braci i siostry* [...], 1825–1827.

104. Stradińś, „Michał Jan Borch – polski przyrodnik z XVIII w.”, s. 498. Stolik z blatem wykonanym z próbek minerałów przywiózł z Italii, kolejny kupił w Petersburgu w 1802 r.; zob. LNNB, ABW, rkps 55: *Rachunki* [...], k. 148v; Taimiņa, „Borchiana versus Siciliana”, s. 14.

105. Teresa Rączka, „Księgozbiory Polskich Infantczyków w świetle nieznanych archiwaliów”, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem Rzeczypospolitej*, red. Wojciech

w Warklanach książki, uzupełnione przez Teresę z Sanguszków Sapieżynę (1864–1954), wnuczkę Karola Jerzego Borch, weszły w skład warklańskiej biblioteki Sapiehów¹⁰⁶, którą rozgrabiono na pocz. XX w. Nieliczne tomy trafiły do Biblioteki Miejskiej w Rzeżycy (lot. Rēzekne). Warklańskie portrety rodzinne otrzymała Stefania Borch (1847–1888), wnuczka Józefa Borch z Preli, która wywiozła je do Małnowa k. Krasławia, gdzie uległy zniszczeniu¹⁰⁷. Gabinety naukowe i książki przyrodnicze potomkowie ofiarowali do muzeum Kurländische Gesellschaft für Literatur und Kunst w Mitawie (Kurlandzkie Towarzystwo dla Badania Literatury i Sztuki, 1815–1939), które zostało zdewastowane.

W KRĘGU INICJATYW ARTYSTYCZNYCH STANISŁAWA AUGUSTA

Michał Jan Borch był dygnitarzem Rzeczypospolitej, którego dobra stopniowo „wchłaniała” Rosja¹⁰⁸. Rozważając wpływ tej sytuacji na jego fundacje artystyczne, można wskazać, że już sama inskrypcja na fasadzie pałacu: VIRTUTE DUCE – DEO FAVENTE – COMMITTE FORTUNA, będąca świadectwem klasycznej

formacji właściciela¹⁰⁹, przywoływała cnoty stoicyzmu i pobożności¹¹⁰. Borch, uczestnik dzieła Sejmu Wielkiego, przesłanie to rozwinął w duchu polskiego patriotyzmu w dydaktycznym poemacie *Ogród mój sentymentalny warklańskiego zamku*, adresowanym do potomków (1791)¹¹¹. Opisywał w nim „wymaginowane”, ale zapewne planowane pomniki królów Jana III Sobieskiego i Stanisława Augusta¹¹² oraz krużganki z popiersiami dwudziestu Wielkich Polaków – dziesięciu rycerzy i dziesięciu uczonych¹¹³. Od co najmniej 1789 r. zabiegał u króla o owe popiersia, prosząc, by zlecił on Marcellemu Bacciarellemu i André Le Brunowi wykonanie „12 (*douze*) Bustes en marbres Blanc, każde z inskrypcją umieszczoną poniżej na złotej plakietce”¹¹⁴. Zamówienie to, w 1792 r. określone jako zbyt pracochłonne¹¹⁵, zapewne nie zostało zrealizowane. Potwierdzony jest jedynie zakup brązowego popiersia cesarzowej w 1802 r. w Petersburgu¹¹⁶.

Michał Borch zatrudniał artystów z Warszawy, sprowadzał dzieła twórców związanych z mecenatem króla, a jego inicjatywy artystyczne pozostawały w kręgu inspiracji działaniami Stanisława Augusta w zakresie

Walczak, Karol Łopatecki (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2013), s. 531–538.

106. Archiwum Główne Akt Dawnych, Zespół Archiwum Dóbr Warklany (dalej: AGAD, ZADW), rkps 11: spisy, 1882 i b.d.

107. Manteuffel, „Warklany”, s. 957; AGAD, ZADW, rkps 9: *Inwentarz* [...], 1869, k. 168–169: spis obrazów; rkps 10: *Inwentarz* [...], 1879, k. 39n, spis obrazów.

108. Por. Wojciech Boberski, „Architektura ziem I zaboru rosyjskiego”, w: *Kultura i polityka. Wpływ polityki russyfikacyjnej na kulturę zachodnich rubieży imperium rosyjskiego (1772–1915)*, red. Dariusz Konstantynów, Piotr Paszkiewicz (Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1994), s. 52.

109. Rudolf Wittkower, „Chance, Time and Virtue”, *Journal of the Warburg Institute* 1, nr 4 (1938), s. 317.

110. Poświadcza to pierwotna inskrypcja z fasady ogrodowej i wzmianki o wsparciu kościołów, m.in. w Rydze. W Warklanach zabiegał o ustanowienie parafii, budowę świątyni i jej wyposażenie; zob. Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs, Ryga, fond 2598: *Grafu Borhu dzimtas archīvs*, rkps 139: *Kwity* [...], uposażenie; rkps 151: *Kwity* [...], k. 44–46: fundacja; LNNB, ABW, rkps 102: *Korespondencja* [...], k. 243, spis obrazów do zamówienia w Dreźnie, b.d.: *Komunia, Narodziny Chrystusa, Chrzest Chrystusa, Zmartwychwstanie, Wniebowstąpienie, Św. Michał Archanioł pokonujący szatana i Św. Wiktor męczennik przed Dioklejanem*.

111. Apologię ustroju Rzeczypospolitej zawarł w *Głosie Jaśnie Wielmożnego Imci Pana Michała Hrabi Borch, Oboźnego W.Xtwa Litewskiego jako Posła z Xięstwa Inflantskiego w Izbie Poselskiej na Dniu 28. 8bra R. 1786 miany* (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, sygn. 4.18.7.247).

112. Analiza jego wieloletnich relacji z królem, udokumentowanych obfitą korespondencją, przekracza ramy artykułu; por. Polanowska, „Ogród w Warklanach”, s. 558, przyp. 26.

113. Borch, *Nadpisy*, BCzart. 722; por. Polanowska, „Ogród w Warklanach”, s. 573, przyp. 62, 63.

114. BCzart., rkps 722: *Ad Stanislaum Augustum Regem et ad eius ministros epistulae* [...], k. 902: list z 28 VIII 1791; też k. 916. Obaj zaangażowani w realizację dekoracji Sali Rycerskiej Zamku Królewskiego (1782–1786).

115. LNNB, ABW, rkps 97: *Korespondencja Michała Borch* [...], k. 48v: list Karola Erforta z 22 II 1792.

116. LNNB, ABW, rkps 93: *Korespondencja Michała Borch* [...], k. 174v: list z 2 I 1802.

sztuk pięknych¹¹⁷. Pomysł zestawienia kompozycji arabskiej z „monarszymi portretami” można odnieść do dekoracji Gabinetu Monarchów Europejskich na Zamku Królewskim (1784–1788), w którym na tle dekoracji arabskiej pędzla Jana Bogumiła Plerscha zawisły portrety monarchów, m.in. Katarzyny II¹¹⁸. Krużganek z popiersiami dwudziestu walecznych i uczonych rodaków z poematu o warklańskim ogrodzie to nawiązanie do koncepcji „narodowego panteonu”, obecnej już w 1765 r. w niezrealizowanym projekcie Sali Senatu opracowanym przez Victora Louisa, a także w Przedpokoju Senatorskim poświęconym sławnym Polakom (zwanym Salą Rycerską), ukończonym w 1786 r., czy w *Polonorum Icones* – zbiorze portretów wybitnych Polaków w kolekcji rycin Stanisława Augusta¹¹⁹. Także warklańską bibliotekę, zbiory rycin i rysunków oraz gabinety naukowe można rozpatrywać w kontekście zbiorów króla i jego patronatu nad nauką¹²⁰. Nowością

były widoki alpejskie Caspara Wolfa, które – obok przypomnienia Szwajcarii – odznaczały się wartościami poznawczymi, jako próba przekazania charakteru topografii i przyrody Alp.

Warklany są przykładem pojmowania pałacu nie tylko jako ośrodka kultury tradycji rodowej i narodowej, lecz także – jak to naświetla Suplement do testamentu Borcha (zob. Aneks) – jako ośrodka badawczego, dostępnego też szerszej publiczności, oraz placówki nauki zamierzonej jako narzędzie rozwoju kraju¹²¹. Ten jeden z pierwszych neoklasycznych pałaców Inflant Polskich i całej Łotwy¹²² świadczy o procesie integracji sztuk plastycznych tej krainy z kulturą ziem polsko-litewskich, który nie został przerwany również po roku 1772¹²³. Inicjatywy Borcha to przykład zastępowania mecenatu króla przez mecenat związanej z dworem magnaterii oraz wskazania potomkom celu – przetrwania dzięki sztuce i nauce.

117. Mimo wycofania się z polityki, bywał na Zamku, a król w 1791 r. powierzył mu zabiegi o pożyczkę.

118. Andrzej Rottermund, *Zamek Warszawski w epoce Oświecenia. Rezydencja monarsza – funkcje i treści* (Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 1989), s. 178–189.

119. Ibid., s. 97–98. Por. Bogusław Pfeiffer, „W kręgu ojczystych dziejów. Katalog królów i «znaczniejsze w historii kraju naszego dzieła i epoki»”, w: id., *Rex et patria. Temat władcy, narodu i ojczyzny w literaturze i sztuce XVIII stulecia* (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012), s. 150–183.

120. Por. Ewa Wyka, „Stanisław August – protektor nauk i uczonych”, w: *Stanisław August, ostatni król Polski. Polityk, mecenas, reformator 1764–1795*, kat. wyst., Zamek Królewski w Warszawie, red. Angela Sołtys (Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 2011), s. 378–385; *Splendor i wiedza. Biblioteka królewska Stanisława Augusta. Katalog wystawy*, Zamek Królewski w Warszawie, red. Alina Dzieciół, Tomasz Jakubowski, t. 1–2 (Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 2022).

121. Por. Teresa Jakimowicz, „Sibi et posteritate. Treści ideowe rezydencji feudalnej w Polsce XVI–XIX w.”, w: *Rezydencje w średniowieczu i czasach nowożytnych*, red. Edward Opaliński, Tomasz Wiślicz (Warszawa: Neriton, Instytut Historii PAN, 2001), s. 264–265.

122. Zilgalvis, „Architektura dworska Łatgalii”, s. 172; Zdzisława Tołłoczko, „Neoklasycyzm i neoklasycyzmy w architekturze Polski i Łotwy. Część II. Z badań nad problematyką neoklasycyzmu w architekturze pałacowo-dworkowej na przykładzie rezydencji w Mežotne, Durbes, Zentenes, Kazdangas, Rembates, Dzērbenes, Konstąntynowie oraz Czerwonogrodzie”, *Wiadomości Konserwatorskie* 39 (2014), s. 11.

123. Rūta Kaminska, „Art Heritage of Eastern Latvia and its Creators in the 18th and 19th Century”, w: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 1, red. Wojciech Walczak, Karol Łopatecki (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2010), s. 88.

Michał Jan Borch,
 Suplement do Testamentu Pierwszy
 Codicilium No 1 *sub titulo*: Fidei comissum [z 26 listopada 1809],
 LNNB, ABW, rkps 3: *Materiały dotyczące* [...], k. 7–8v.

[Tekst został zmodernizowany w zakresie pisowni, zachowano jednak oryginalną interpunkcję, pisownię wielkich liter oraz wyróżnienia]

Zbierając więcej jak od Lat czterdziestu nie z małym kosztem a większym trudem, złożyłem Bibliotekę, Gabinet fizyczny i naturalny. Do kosztu i trudów moich łączą się chlubne upominki koronowanych głów, Uczonych Ludzi mnie przychylnych i Przyjaciół. Biblioteka zawiera w sobie znaczny skład wybranych Ksiąg, niewiele mniejszy Kopersztychów, Rysunków oryginalnych najslawniejszych Artystów. Gabinet Fizyczny składa się z kosztownych i rzadkich Instrumentów. Gabinet ciekawości jest zgromadzeniem Produktów Natury: kruszce, zielnik ziół suszonych, konchy morskie i rzeczne, różne zwierzęta zagraniczne wypchane lub w spiritusach; zbiór owadów różnego gatunku; pomiędzy kruszcami nie tylko ziemie, kamienie, rudy metalowe, ale też zbiór osobny drogich kamieni, zaczawszy od Diamentów, Rubinów, Szmaragdów, aż do najprostszycy gatunków, wszystkie Systematycznie ułożone, zbiór wszystkich Lawów lub Produktów wulkanicznych; Zbiór wszystkich półmetalów jako to: *Antymonium*, Żywe Srebro lub Cynober, Blenda, Wolfram [wolfram, JP] i tam dalej; Zbiór więcej jak trzechset sześciudziesiąt drzew zagranicznych i krajowych z Katalogiem onych w czternastu językach napisanym; zbiór osobny różnych Produktów chińskich, i innych części Świata; zbiór Koraliów, Madreporow [koralu madreporowych, JP], i innych Produktów morskich, zbiór petrefaktów [skamielin, JP], albo skamieniałych Konch, i innych Materii [–] wszystko to razem wzięte składają Gabinet Naturalny. Uważając ja, że zbiór tak wielkiego Szacunku i wiele mnie kosztujący dać jednemu Synowi byłoby krzywdzić drugich, podzielić na części byłoby zepsuć Systematyczny Układ i pracę moja wiekiem do nieużyteczności przyprowadzić. Z tych tedy względów umyśliłem zrobić z tego wszystkiego *Fidei comissum*, to jest: Rzecz [w]spólnie należąca do Potomków moich Płci męskiej aż do ostatnich szczątków, pod następującymi Warunkami. Najprzód: Biblioteka, Gabinety Fizyczny i Naturalny, nigdy nie będą należeć do jednego szczególnie, ale [w]spólnie do wszystkich moich Potomków Płci męskiej. Po wtóre: Po wymurowaniu Biblioteki podług mojego Planu na miejscu przeze mnie wyznaczonym przenieść do niej wszystkie Księgi, Gabinety Naturalny i Fizyczny, i ułożyć systematycznie. Po trzecie: po zgonie kochanej mojej żony, Synowie moi i ich Potomkowie utrzymywać będą [w]spólnym kosztem ustawicznego dla dozoru Bibliotekarza. Po czwarte: każdy z Synów moich i ich Potomków aż do ostatnich szczątków równe będzie miał Prawo brać z Biblioteki Księgi do czytania, i z Gabinetów korzystać co do oświecenia; ale żaden nie będzie miał mocy nic sobie z Biblioteki, lub Gabinetów wyłącznie zatrzymać, przywłaszczyć lub [s]przedać, częstkami a tym bar[d]ziej całkowicie. Po piąte: biorący z Biblioteki lub Gabinetów ma rewersować [!] z upewnieniem zwrotu, i takowy rewers chować się będzie u Bibliotekarza. Po szóste: Bibliotekarz odpowiada wszystkim za całość i porządek utrzymywania, a pod dozorem zostawać będzie dziedzica Warkland. Dziedzic Warklański ma Prawo wyłączne dopominać się i dochodzić jeżby [jeśliby] kto z współników nie zwracał [tego] co by wziął za rewersem, a wszyscy [w]spólnie postrzegać i bronić mają, ażeby Dziedzic warklański nie używał na złe i nie tracił. Po siódme: jeżeliby kto z Potomków moich zrobił Dar

do Biblioteki lub Gabinetów, takowy Dar podlegać będzie wszystkim warunkom, tego Codicilium a dla Pamiątki Imię Dar czyniącego zapisane będzie. Po ósme: jeżeliby Imię moje w płci męskiej wygasło, a zostawało tylko w płci drugiej, ta nie będzie miała żadnego Prawa do tego *Fidei comissum*: jednak jeżeliby kto łącząc się związkiem małżeńskim z Sukcesorką przyjął imię Borchów, takowy ożywiając moje Imię wstąpi we wszystkie Prawa należenia do tego *Fidei comissum* i jego potomkowie płci męskiej aż do ostatnich szczątków. Po dziewiąte: Jeżeliby na koniec i tym sposobem Imię Borchów nie było ożywione, wówczas tę kolekcję biblioteka, Gabinety naturalny i fizyczny przeznaczam i zapisuję dla użytku i oświecenia współziomków moich tej Guberni, w której Dobra moje Warklany w tym czasie leżeć będą, i takowa kolekcja oddana i złożona będzie w Kolegium Połockim Ichmościów Xięży Jezuitów, i wiecznie w tym miejscu chociażby z czasem odmiana jaka rządu tego Kolegium wydarzyła się, zostawać będzie pod Imieniem Kolekcja Hrabów Borchów w całości, i bez pomieszenia z drugimi pod jakimkolwiek Dozorem świeckim Lub duchownym. Takowe Codicilium ażeby po śmierci mojej, wraz było do ksiąg ziemstwa należnego podane. Exekutora Testamentu mojego obowiązuję i dla wiecznej trwałości przy świadectwie uproszonych Pieczętarzów, własnej Ręki Podpisem i Pieczęcią utwierdzam. – Pisan w zamku Warklanach Tysiąc Oś[ę]msetnego Dziewiątego, Decembra Dwudziestego Szóstego Dnia.”

[podpis] Michał Hrabia Borch / Generał Porucznik Wojsk Polskich i Kawaleryi
[pieczęć Borchy i podpisane adnotacje świadków]

BIBLIOGRAFIA

- Boberski, Wojciech. „Architektura ziem I zaboru rosyjskiego”. W: *Kultura i polityka. Wpływ polityki rusyfikacyjnej na kulturę zachodnich rubieży imperium rosyjskiego (1772–1915)*, redakcja Dariusz Konstantynów, Piotr Paszkiewicz, 43–74. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 1994.
- Gaweł, Antoni. „«Memoriał» Michała Borchy z roku 1780 jako pierwsza w Polsce próba geobiochemicznych poszukiwań kruszcowych”. *Prace Muzeum Ziemi* 8 (1966): 31–48.
- Grudule, Māra. „Mihala Jana Borha dzejojums «Varaklānu pils jūtu dārzs» (Jardin sentimental du château de Warakland, 1795) apgaismības literatūras kontekstā”. *Baltu filoloģija* 29, nr 1 (2020): 63–72. <https://doi.org/10.22364/bf.29.1.04>.
- Jakimowicz, Teresa. „*Sibi et posteritate*. Treści ideowe rezydencji feudalnej w Polsce XVI–XIX w.”. W: *Rezydencje w średniowieczu i czasach nowożytnych*, redakcja Edward Opaliński, Tomasz Wiślicz, 252–267. Warszawa: Neriton, Instytut Historii PAN, 2001.
- Juszczak, Dorota, i Hanna Małachowicz. *Malarstwo do 1900. Zamek Królewski w Warszawie. Katalog zbiorów*. Warszawa: Zamek Królewski, 2007.
- Kaminska, Rūta. „Art Heritage of Eastern Latvia and its Creators in the 18th and 19th Century”. W: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 1, redakcja Wojciech Walczak, Karol Łopatecki, 75–90. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2010.
- Kaminska, Rūta, i Anita Bistere. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Krāslavas rajonā*. Rīga: Neptuns, 2015.
- Kurkowski, Jarosław. „Grand Tour Michała Borchy – życiowe rozterki uczonego arystokraty”. *Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauk* 30, z. 2 (2021): 223–268.
- Lutman, Tadeusz. „Archiwum Borchów z Warklan. Uratowane zbiory”. *Archeion* 6–7 (1930): 64–66.
- Manteuffel, Gustaw. *Inflanty Polskie oraz listy znad Bałtyku*. Opracowanie Krzysztof Zajas. Kraków: Universitas, 2009.
- Manteuffel, Gustaw. *Zarysy z dziejów krain dawnych inflanckich, czyli Inflant właściwych (tak szwedzkich jako i polskich), Estonii z Ozylią, Kurlandii i Ziemi Piltyńskiej*. Opracowanie i redakcja Krzysztof Zajas. Kraków: Universitas, 2007.
- Michalczyk, Zbigniew. „Kazimierz Antoszewski i grupa barokowo-klasycystycznych malowideł ściennych na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego”. *Biuletyn Historii Sztuki* 73, nr 1–2 (2011): 479–530. <https://doi.org/10.11588/diglit.34475.32>.

- Noyes, Ruth Sargent. „Career of «Latvian» Count Michał Jan Borch at the Convergence of the Humanities and Natural Sciences”. *Acta Academia Artium* 5 (2022): 50–60.
- Noyes, Ruth Sargent. „Count Michał Jan Borch as Patron and Collector: Art Between Italy and Inflanty Voivodship in the Age of Partition”. *Baltic Journal of Art History* 22 (2021): 9–70. <https://doi.org/10.12697/BJAH.2021.22.02>.
- Pfeiffer, Bogusław. *Rex et patria. Temat władcy, narodu i ojczyzny w literaturze i sztuce XVIII stulecia*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012.
- Polanowska, Jolanta. *Architektura rekreacyjna książąt Młodego Dworu Stanisława Augusta w Warszawie i okolicy, 1764–1784. Funkcje – formy – treści*. Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2024.
- Polanowska, Jolanta. „Michał Jan Borch and His Residence in Varakļāni. Genesis and Ideological Programme”. *Mākslas vēsture un teorija. Art History and Theory* 16 (2013): 18–32.
- Polanowska, Jolanta. „Ogród w Warklanach – dzieło Michała Jana Borchy i architekta Vincenza de Mazottiego”. *Biuletyn Historii Sztuki* 74, nr 3–4 (2012): 551–599.
- Polanowska, Jolanta. „Wileńska Galeria Obrazów Sławnych Polaków Józefa Bogusławskiego (1788?–1820)”. *Biuletyn Historii Sztuki* 74, nr 1 (2012): 45–66.
- Rączka, Teresa. „Księgozbiory Polskich Inflantczyków w świetle nieznanych archiwaliów (koniec XVIII – początek XIX w.)”. W: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem Rzeczypospolitej*, t. 6, redakcja Wojciech Walczak, Karol Łopatecki, 531–558. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2013.
- Rączka-Jeziorska, Teresa. „Na granicy epok? Mapa warklańskiego ogrodu według hrabiego Michała Jana Borchy”. W: *Georomantyzm. Literatura – miejsce – środowisko*, redakcja Elżbieta Dąbrowicz, Marcin Lul, Katarzyna Sawicka-Mierzyńska, Danuta Zawadzka, 339–353. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2015.
- Rączka-Jeziorska, Teresa. *Romantyzm polsko-inflancki. Sylwetki, teksty, archiwa*. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2017.
- Restaurētie kultūras pieminekļi Latvijā. Restored Cultural Monuments in Latvia*. Redakcja Rūta Kaminska, Andra Pūce. Rīga: Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde, 2024.
- Rottermund, Andrzej. *Zamek Warszawski w epoce Oświecenia. Rezydencja monarsza – funkcje i treści*. Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 1989.
- Spārītis, Ojārs. „Three Sources of Michael Johann von der Borch’s Poem «The Sentimental Park of Varakļāni Palace»”. *Baltic Journal of Art History* 20 (2020): 109–144.
- Splendor i wiedza. Biblioteka królewska Stanisława Augusta. Katalog wystawy*. Redakcja Alina Dziecioł, Tomasz Jakubowski, t. 1–2. Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 2022.
- Stanisław August, ostatni król Polski. Polityk, mecenas, reformator 1764–1795*. Redakcja Angela Sołtys. Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 2011.
- Stradiņš, Jānis. „Michał Jan Borch – polski przyrodnik z XVIII w.”. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 25, nr 3 (1980): 481–498.
- Strupule, Vija. „Reflexions on Antique Art in the Interior Paintings of Residences and Manor Houses in Latvia. The Second Half of the 18th Century – the First Quarter of the 19th Century”. *Baltic Journal of Art History* 3 (2011–2012): 253–280.
- Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764–1775*. Opracowanie Bogusław Dybaś, Paweł A. Jeziorski, Tomasz Wiśniewski. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Instytut Historii PAN, 2019.
- Taimiņa, Aija. „Borchiana versus Siciliana – Grāfa Borha Sicilijas celojums un tā reminiscences literatūrā un maksla”. *Mākslas vēsture un teorija. Art History and Theory* 16 (2013): 5–16.
- Tołłoczko, Zdzisława. „Neoklasycyzm i neoklasycyzmy w architekturze Polski i Łotwy. Część II. Z badań nad problematyką neoklasycyzmu w architekturze pałacowo-dworkowej na przykładzie rezydencji w Mežotne, Durbes, Zentenes, Kazdangas, Rembates, Dzērbenes, Konstantynowie oraz Czerwonogrodzie”. *Wiadomości Konserwatorskie* 39 (2014): 9–29.
- W kręgu wileńskiego klasycyzmu. Katalog wystawy*. Redakcja Elżbieta Charazińska, Ryszard Bobrow. Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 2000.
- Wittkower, Rudolf. „Chance, Time and Virtue”. *Journal of the Warburg Institute* 1, nr 4 (1938): 313–321.
- Wyka, Ewa. „Stanisław August – protektor nauk i uczonych”. W: *Stanisław August, ostatni król Polski. Polityk, mecenas, reformator 1764–1795*, redakcja Angela Sołtys, 378–385. Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie, 2011.
- Zaļuma, Kristīne. „Kraķļu zelts un Varakļānu muižas pils bibliotēka”. W: Kristīne Zaļuma, *Neredzamā bibliotēka. Latvijas Nacionālās bibliotēkas 14 vēsturiskās kolekcijas*, 189–196. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2019.
- Zgórniak, Marek. „Il conte Borch diciannove e le Sue «Lettres sur la Sicile» (1782)”. *Zeszyty Naukowe UJ. Studia Italo-Polonica* 5 (1994): 183–195.
- Zilgalvis, Jānis. „Architektura dworska Łatgalii od XVI wieku do początku XX wieku”. W: *Kultura polska na Łotwie*, redakcja Jarosław Sozański, Ryszard Szklennik, 168–187. Ryga: Ambasada RP w Rydze, 1994.
- Zilgalvis, Jānis. „Varakļāni – muiža, un tas saimnieki gadsimtu gaitā”. *Mākslas vēsture un teorija. Art History and Theory* 16 (2013): 33–36.

The Palace of Michał Jan Borch at Warklany: Pictorial Decoration, Artistic and Scientific Collections by Jolanta Polanowska

The locality of Warklany (German: Warkland; Latvian: Varakļāni) in the Polish Livonia (currently in Latvia) belonged to the magnate family Borch of the Trzy Kawki coat of arms, originally a knightly family from Westphalia. It was the birthplace of Michał Jan Borch (b. 30 June 1753), the future voivode of Belz (now Belz, Ukraine), general of the Polish army, mineralogist and naturalist. He created there a palace complex with a garden, the latter inspiring him to write a long poem entitled *Nadpisy do ogrodu mojego sentymentalnego warklańskiego zamku* (Ms 1791); French language version *Jardin sentimental du château du Warkland dans la Comté de Borch, en Russie-Blanche, Varsovie 1795*). The article focuses on Borch's patronage, especially his contacts with Warsaw artists documented in manuscripts held in the Borch of Warklany Family Archive by the family's descendants at the Ossoliński National Institute (currently the V. Stefanyk National Scientific Library in Lviv, Department of Manuscripts, Fond 13).

Borch was educated at the Collegium Nobilium in Warsaw. He learnt drawing from the cartographer Pierre Hennequin and the *pictor regius* Antoni Albertrandi (1732–1795). During his Grand Tour (1774–1780) he researched the minerals of Sicily and published, among others, *Lettres sur la Sicile et sur l'Île de Malthe de Monsieur le Comte Borch [...]* (1782, etchings by Cristoforo Dall'Acqua and Secondo Giuseppe Pittarelli D'Asti following his own drawings). After his return, he made a career in the military and in the royal service; from this period comes his ceremonial portrait by Johann Baptist Lampi the Elder (1789) (Fig. 1). A palace which he inherited in Warsaw, at Miodowa Street, is known from inventories and bills of architects, artists and craftsmen. In 1791, Borch withdrew from politics and settled in Warklany, where the amateur architect Vincenzo de Mazotti (1756–1798) built a residence for him (Fig. 2–4). The design for the complex (possibly authored by Mazotti) shows a palace (*Palais*) with a driveway on its axis, an office building (*Office*) positioned at right angles to the palace, a building of the *Econome* to the right, with service buildings behind it (Fig. 5). The palace has the ground plan of an elongated rectangle and a intricate tripartite structure. The front elevation bears an inscription with a quotation from Cicero: VIRTUTE DUCE – DEO FAVENTE – COMMITTE FORTUNA. The garden elevation is inscribed: INCHO-ATVM 1783 – 1789 FINITVM. The *piano nobile* on the ground floor has a series of rooms arranged in an enfilade. Most of the interiors have been destroyed. A set of wall paintings is extant in one of the drawing-rooms, consisting of four rectangular late-Classical compositions with geometric divisions and arabesque decoration: on the axis, a tripod flanked by two pairs of tall plinths with vases, in flanking sections, human silhouettes painted *en grisaille*, and a floral garland above the central section (Fig. 12, 13), based on a pattern by the French painter Étienne de La Vallée-Poussin (1735–1802) found in the book *Premier cahier d'arabesques et de décorations propres aux artistes de ce genre* (Paris, ca. 1770) published by Jean-Michel Moreau le Jeune (1741–1814) (Fig. 14). The other decorative feature were *supraportes* with views of the Alps based on those by the painter Caspar Wolff (1735–1783) known from the etchings by Charles-Melchior Descourties (1752–1810). The Warklany paintings are modelled on Wolff's works: *Blick auf Thun mit Stockhornkette und Niesen*, *Vue de la Caverne du Dragon dans le Canton d'Underwell*, *Die Beatushole mit einer*

Reisegesellschaft and *Vue du Lac Louwerz avec le château Schwanau* (Fig. 15–22). The views vary in character, suggesting that they were created by more than one painter. The Warklany palace was visited, in 1783, by an amateur painter Frantz Carl, Graf von Bubna und Litiz Major, the author of extant gouaches: *A Mountain Landscape with a Ruined Bridge and Peasants* (signed: *F.C. Bubna fecit 1783*) and *A Mountain Landscape with a Ruined Bridge and Peasants* (signed: *F. Comes de Bubna Pinxit 1783*) (Fig. 23, 24). He signed a contract “pour Paintre de Paisage, d’architecture, et de toute de decoration de Batiments et de jardin”; these may have been decorations in the old manor house (not the palace).

Painted decorations on the walls of the Warklany palace are the work of an artist (or artists) skilled in the technique of wall painting, and the list (in Polish) of paints available for purchase in Riga justifies searching for him/them either among Warsaw decorators of palace interiors who worked in the eastern territories of the Commonwealth or among local artists. Worthy of consideration is thus the authorship of Józef Peszka (1767–1831), who around 1806–1807 stayed in Prele as the guest of Michał Borch’s brother and painted the *Portrait of Anna Borch née Bohomolec with her Children*. As a skilled landscape painter, he could have painted the Alpine landscapes at Warklany. The frames of the *supraportes* and the arabesques may have been created by the little-known painter Kazimierz Antoszewski (d. before 1805), who was skilled in the *en grisaille* technique, competently rendered illusionistic details and made use of French pattern books, or by a painter from his workshop.

Mentioned in Michał Borch’s correspondence are also “portraits of monarchs” he had commissioned (1789) from Warsaw painters. These were replicas of two works by Antoni Albertrandi: *Portrait of Catherine II*, painted in 1780 for the Monarchs’ Cabinet at the Royal Castle, and *Portrait of Stanislaus Augustus*. In 1800, the painter Świrski (given name unknown) painted portraits of the imperial couple Paul I and his wife. In the ceremonial dining room, there was a gallery of portraits of ancestors, at least some of which had been painted in Warsaw by Ignacy Czerpiński (aka Sierpiński, Zerpiński, d. 1791). Borch also collected drawings, engravings and “precious pieces, namely: orders, rings, snuffboxes, gold, silver, porcelain and crystals”. He assembled a book collection, complete with two bookplates designed by the Berlin engraver J. [ohann] S. [Samuel] [Ludwig] Halle (active 1790–1808). In addition, the palace housed the Natural Cabinet (a cabinet of curiosities) with natural specimens and a Physics Cabinet with a collection of scientific instruments. Borch placed these collections under an entail so that they would remain undivided in the hands of subsequent owners. After the division of the legacy, his descendants took the collections to their own estates, where most of them were destroyed.

Michał Borch was a dignitary of the Commonwealth of Poland and Lithuania whose estates, located in the borderlands, were being absorbed by Russia. Considering the impact which this situation may have had on his artistic foundations, it should be pointed out that the inscription on the facade of the palace: VIRTUTE DUCE – DEO FAVENTE – COMMITTE FORTUNA evoked the virtues of stoicism and piety. Borch, who participated in the works of the Great Parliament, developed this message in the spirit of Polish patriotism in a didactic poem addressed to his descendants, entitled *Ogród mój sentymentalny warklańskiego zamku* (1791). In it, he described, among others, the “imaginary” – but probably planned – monuments to kings John III Sobieski and Stanislaus Augustus, as well as cloisters with busts of twenty Great Poles: ten knights and ten scholars. Borch employed artists from Warsaw, brought to his estate works by royal court artists, and the works he commissioned referred to the programme of King Stanislaus Augustus. The combination of arabesque

compositions with “portraits of monarchs” can be referred to the decoration of the Monarchs’ Cabinet (1784–1788) at the Royal Castle, whereas the description of the cloister with busts of twenty heroes and scholars – to the concept of a “national pantheon”. Borch’s library, his collections in the scientific cabinets, and the collection of engravings and drawings were also inspired by the king’s patronage. An original idea was to use Caspar Wolf’s Alpine views as an attempt to convey the character of the topography and natural environment of the Alps. Moreover, the supplement to Borch’s last will (cf. Appendix) highlights his perception of the library and scientific cabinets as a research centre, intended also for the wider public. The Warklany palace is an example of a nobleman’s residence understood as a centre for cultivating family values and national traditions, and at the same time, a centre of learning. It showed the owner’s descendants a goal: survival – despite the Partitions – thanks to art and science.

BIOGRAPHICAL NOTE

Jolanta Polanowska is a historian of early-modern art employed at the Institute of Art of the Polish Academy of Sciences. She specialises in the issues in Polish art and its *Kunstliteratur* in the period from 1750 to 1850, including art patronage of the era and its connections with French and English art.

NOTA BIOGRAFICZNA

Jolanta Polanowska, historyk sztuki nowożytnej, pracownik Instytutu Sztuki PAN, specjalizuje się w problematyce sztuki polskiej i jej *Kunstliteratur* z lat 1750–1850, w tym ówczesnego mecenatu i jego związków ze sztuką francuską i angielską.